

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
רח' האדמו"ר מצאנז 10
בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

"עניני פסח" – תשפ"ג (1)

התוכן:

1. חילול שבת לפיקוח נפש של חיי שעה (שב"ק "כי תשא") – שיעור 1
2. נידונים בהלכות אבלות – "שינוי מקום (המשך שיעור "כי תשא") – שיעור 1
3. "מכירת חמץ" (ליל שב"ק "ויקהל פקודי") – שיעור 2.
4. המשך נידונים בהלכות אבלות – דיני ניסן, פסח, יו"ט (א'). (המשך שיעור ליל שב"ק "ויקהל פקודי") – שיעור 2.
5. "זמן ביטול חמץ בערב פסח – לפני או אחרי המכירה" (שב"ק "ויקהל פקודי") – שיעור 3.
6. המשך נידונים בהלכות אבלות – דיני ניסן, פסח, יו"ט (ב'). (המשך שיעור שב"ק "ויקהל פקודי") – שיעור 3

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

לעילוי נשמת
 מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
 נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
 ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' כי תשא – פ' פרה תשפ"ג

חילול שבת לפקו"נ דחיי שעה

יש להסתפק אם מותר לחלל שבת לצורך חיי שעה לחולה ששוכב בלי הכרה. מקום הספק הוא לפמשי"כ באוה"ח הק' בפ' השבוע (פ' כי תשא ל"א ט"ז) על הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת", וז"ל אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל, אפילו בערך כבוד שבת, דווקא לעשות, פי' באדם שישנו בגדר עמוד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשומרו, הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחללו עליו שבת עכ"ל. לפי דברי האוה"ח הק', לכאורה אין היתר לחלל שבת עבורו אם לא יחיה עד השבת הבאה.

קושיית האחרונים על חידושו של האוה"ח הק'

אבל האחרונים הק' על חידוש זה מהגמ' סוף יומא, דהא תנן התם (פ"ג.) מי שנפל עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל, מצאוהו חי מפקחין, ואם מת יניחוהו. והק' שם הגמ' (פ"ה.) מצאוהו חי מפקחין, פשיטא - לא צריכא דאפילו לחיי שעה, וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הל' שבת פ"ב הי"ח) ובשו"ע (סי' שכ"ט ס"ד). הרי מבואר דמחללין שבת אפילו לצורך חיי שעה, והיאך כ' האוה"ח הק' שההיתר לחלל שבת הוא רק במי שיגיע לשבת לשומרו ולא לצורך חיי שעה.

מקור ההיתר לחלל שבת לצורך פקו"נ

והנה יש לדון במקור ההיתר לחלל שבת לצורך פקו"נ, דהרי שנינו ביומא (פ"ה.) מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת, והגמ' מביאה ז' דרשות שונות, ובתוכם ר' שמעון בן מנסיא אומר "ושמרו בניי את השבת" - אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הו"א דידי עדיפא מדידהו, "וחי בהם" - ולא שימות בהם, אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא. וכ' המנ"ח (סוף מצוה ל"ב אחרי מלאכת הוצאה באות ג') דהיי מקום ליישב חידושו של האוה"ח הק' לפי דרשת ר' שמעון בן מנסיא, אבל זה אינו, כיון דלמסקנא קיי"ל כשמואל דיליף מ"וחי בהם" ולא שימות בהם. ולהלכה נקט המנ"ח שמחללין שבת גם אם לא ישמור שבתות הרבה, וכבר פסק כן בשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ג ד"ה ומיהו).

הרי"ף והרמב"ם פסקו להלכה גם כשמואל וגם כר' שמעון בן מנסיא

אבל יש לדון טובא בדברי המנ"ח, דאה"נ יש להוכיח דקיי"ל כשמואל מהא דנפסק דמחללין שבת לצורך חיי שעה, דהרי לפי ר' שמעון בן מנסיא שההיתר לחלל שבת הוא רק כדי שישמור שבתות הרבה, אי"כ מוכח דס"ל דאסור לחלל שבת לצורך חיי שעה. אבל הרי"ף והרמב"ם גם פסקו כסברת ר' שמעון בן מנסיא, דהרי הרי"ף בשבת (סו"פ השואל ס"ה: לדפי הרי"ף) מביא ברייתא (ע"ש בשבת קנ"א:), תניא ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות

הרבה, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת שנאמר "במתים חפשי" - כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות, וגם הרמב"ם (ה' ממרים פ"ב ה"ד) הביא סברת ר' שמעון בן מנסיא, מדפסק כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו, כך ב"ד מורין בזמן מן הזמנים לעבור על מקצת מצוות לפי שעה כדי שיתקיימו כולן, כדרך שאמרו חכמים הראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

מאיך גיסא הרי"ף ביומא (ה. לדפי הרי"ף) פסק דמחללין שבת לחיי שעה, וכתב מנא לן דפקו"נ דחי שבת, אמר רב יהודה אמר שמואל אמר קרא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, הרי שפסק כדרשת שמואל אע"פ שהביא דרשת ר"ש בן מנסיא במס' שבת. וכן יש להקשות על הרמב"ם (ה' שבת פ"ב ה"ח) שפסק דמחללין שבת לחיי שעה אע"פ שבהל' ממרים הביא סברת ר' שמעון בן מנסיא.

היתירו של אליהו הנביא להטמאות כדי להחיות בן הצרפית

כדי ליישב סוגי' זו יש להקדים בהבנת תוס' בב"מ (ק"ד): שהק' על אליהו הנביא וז"ל תימה לר"י היאך החיה בנה של האלמנה כיון שכהן הי' דכתיב (מלכים א' י"ז) ויתמודד על הילד וגו', וי"ל שהי' ברור לו שיחיהו, לכך הי' מותר משום פקו"נ עכ"ל. והק' האחרונים, כיון שהילד כבר מת מה שיך פקו"נ, ומה היתה ההיתר של אליהו הנביא להטמאות בהיותו כהן, ות"י באג"מ (יו"ד ח"ב ס"י קע"ד ענף א' ד"ה ולכן) בחידוש גדול, דאין כוונת תוס' משום פקו"נ של הילד, אלא משום פקו"נ של האם שהיתה מצטערת מאד, שבשביל מצותה הגדולה והאמונה בהשי"ת ובנביאו לפרנס את אליהו, מת בנה כמפורש בקרא שטענה כן.

אמנם לפי דבריו צריך להבין, למה כ' תוס' שהיה מותר לו להטמאות משום "שהיה ברור לו שיחיהו", הלא גם בספק פקו"נ מותר לעבור עבירה, וכבר הק' כן הנחלת צבי (בגליון השו"ע יו"ד ס"י ש"ע ס"א), אבל לפי הנצי"ב לק"מ כמו שיתבאר.

מה היה ההיתר לאליהו להטמאות למת כדי להחיות הילד בדרך סגולי

בשו"ת דובב מישרים (ח"א ס"י ק"ד) הקשה, דלפמש"כ בפהמ"ש להרמב"ם (יומא פ"ח) דאסור לעבור עבירה כדי להציל חולה ברפואה סגולית, א"כ היאך הותר לאליהו להטמאות למת כדי להחיותו בדבר סגולי, ות"י שהרמב"ם יתרץ קושיית תוס' כתירוצים של שאר הראשונים, דהרי התוס' הרא"ש ת"י שהיתה הוראת שעה, ובשו"ת הרדב"ז (ח"ו ס"י ב' אלפים ר"ג) הוסיף שהיתה הוראת שעה כדי שלא יתחלל שם שמים, דהרי האלמנה אמרה, שבגלל שאליהו היה אצלה, אין צדקתה ניכרת, ולכן חלה בנה (ע' רש"י מלכים י"ז י"ח), ולבסוף היה קידוש ה' דהרי אמרה "עתה ידעתי כי איש אלוקים אתה, ודבר ה' בפיך אמת" – אבל בתוס' שלא ת"י כן, מבואר שחולק על תירוץ זה.

ביאור הנצי"ב דלפי השאלות בעינין סברת "וחי בהם" וגם "חלל שבת אחת" כדי לחלל שבת לפקו"נ

אבל הנצי"ב (העמק שאלה פי' וזאת הברכה שאילתות קס"ז סק"ז ע' ש"ו וכן בשאלות א' סק"ח) יישב קושיית האחרונים על תוס' באופן אחר, והסביר דבעינין שתי הדרשות, בין דשמואל ד"וחי בהם", ובין דר' שמעון בן מנסיא ד"חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" (וע' שו"ת חת"ס - יו"ד ס"י רמ"ה באמצע ד"ה והנה - שג"כ כי וז"ל בש"ס מסיק כדשמואל מוחי בהם, וכן כתב הרמב"ם בעצמו פ"ב משבת ע"ש, במק"א הארכתי דתרווייהו צריכי - פי' דרשת "וחי בהם" ודרשת "חלל שבת אחת", ואין כאן מקומו עכ"ל), דאם יש חזקת חי דרשינן כדשמואל, "וחי בהם ולא שימות בהם", ואפילו במקום ספק שמא לא יצילהו ג"כ מחללים שבת, אבל אם אין לו חזקת חי, לא שיך דרשת "וחי בהם" אלא דרשת ר"ש בן מנסיא "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", אלא דהיתר זה הוא דווקא כשבדאי ישמור שבתות הרבה אבל כשהוא רק בספק לא שיך היתר זה (וני"מ טובא לגבי הצלת עובר בשבת דעדיין אין לו חזקת חי, ויהיה אסור להצילו אא"כ יודע שבדאי יחיהו ע"ש), ולכן דייק תוס' וכתב, דההיתר של אליהו להטמאות לילד המת הוא דווקא משום שהי' ברור לו שיחיהו, ואה"נ מספק הי' אסור להטמאות כיון שלא הי' לו חזקת חי, וא"כ לא היה לו היתר של "וחי בהם" (נ.ב. כל דברי הנצי"ב הם דלא כשיטת התבו"ש שכי' בחידושי על ערכין - נדפס בבכור שור בסוף הספר תבו"ש - דבמעשה דאליהו מוכח דלהחיות מת ג"כ נכלל בדינא ד"וחי בהם" ע"ש).

לפי סברת הנצי"ב, מיושב היטב למה הרי"ף והרמב"ם הביאו בין דרשת ר"ש בן מנסיא ובין דרשת שמואל, דתרווייהו איתנהו, דבמקום שיש חזקת חי, דרשינן מ"וחי בהם" לחלל שבת להצילו, ואפילו בספק אם יצילו, ואפילו לחיי שעה, משא"כ כשאין לו חזקת חי, אסור לחלל שבת להצילו אא"כ בטוח שיחיה.

יש לציין שהבה"ל (סי' ש"ל ס"ז ד"ה או) הביא שיטת הבה"ג שמותר לחלל שבת אפילו לצורך עובר שעוד לא מלאו לו ארבעים יום, שאין לו חזקת חי כלל.

מחלוקת רע"א והבית מאיר אם מותר לחלל שבת להציל תינוק שנשבה שבודאי לא ישמור שבת

אבל מאידך גיסא, רע"א והבית מאיר (הובא בבית מאיר על או"ח סי' ש"ל, ואח"כ בשו"ת רע"א הוצאת המאור ח"ד סי' כ"ה) חולקים בענין חילול שבת לולד הקראים, ובתו"ד דנו בענין חילול שבת לתינוק שנשבה, דרע"א ס"ל, כיון שהוא תינוק שנשבה, הוא ישראל מעליא לחלל עליו את השבת, אבל הבית מאיר חולק וס"ל, כיון דכל עיקר ההיתר של חילול שבת הוא רק כדי שישמור שבתות הרבה, ותינוק שנשבה הרי הוא בחזקת שלא ישמור שבת כיון שנשבה בקטנותו וסובר שהוא גוי, לכן אין לחלל עליו את השבת, ואע"פ ששמואל למד ההיתר לחלל שבת מן הפסוק "וחי בהם", מ"מ מסתמא לא פליג לדינא על התנא שלמדו מ"ושמרו", ומודה שעל מי שהוא בחזקת ודאי שלא ישמור, שאין לחלל עליו את השבת.

אבל רע"א שם ענה לבית מאיר שלבו מהסס הרבה, דהרי הרבה טעמים נאמרו להיתר חילול שבת, ולחד תנא ילפינן מק"ו - ומה מילה שהוא בחד מאבריו דוחה שבת, ק"ו פקו"נ שהוא בכל גופו, ולפי טעם זה גם בתינוק שנשבה והגוי מניחו להמול ע"י ישראל, מסתמא מילתו דוחה שבת, א"כ ה"ה דעל כל גופו של תינוק שנשבה שמחללים שבת. ועוד הק' רע"א, אחרי דדרשינן כשמואל מהפסוק "וחי בהם" ולא שימות בהם, מהיכ"ת נאמר שהוא דווקא אם ישמור שבתות הרבה, ואם תאמר שהתורה הקפידה דווקא על חיות האדם שישמור מצוות, א"כ גם בעיקר ציווי להחיותו, ג"כ נאמר דנפש כזה מותר להורגו דאין מצווין להחיות רק מי שיקיים מצוות. אעכ"ל שהתורה חסה על נפש מזרע ישראל, וא"כ נימא ג"כ דמותר לחלל שבת כדי להחיותו, אבל הבית מאיר ענה לרע"א דמוכח בנו"כ בהל' מילה (יו"ד סי' רס"ו סי"ב), דאם מוחזק לנו שהתינוק יצא לתרבות רעה אין למולו בשבת.

הרי מבואר דהבית מאיר ס"ל דאפילו כשיש לו חזקת חיים, והיינו צריכים לחלל שבת במקום פקו"נ מדרשת "וחי בהם", אבל אם לא שייך סברת חלל שבת אחת וכו', כגון בתינוק שנשבה, אין לחלל שבת כדי להצילו (וע' בשו"ת גינת ורדים - או"ח כלל ג' סי' א' ד"ה הנה וד"ה והנה - שג"כ נקט הכל), ואילו רע"א חולק וס"ל דמחללין שבת בכל אופן.

הוכחת הבה"ל כשיטת רע"א

והנה להלכה הבה"ל (סי' שכ"ט ס"ד ד"ה אלא) הוכיח כשיטת רע"א (אבל אינו מביא שרע"א והבית מאיר דנו בזה), דמחללים שבת במקום פקו"נ אפילו אם החילול שבת אינו כדי שישמור שבתות הרבה, דהרי בתינוק שמושלך ברוב עכו"ם מפקחין עליו את הגל בשבת, אע"פ דעל פי דין יהי גוי גמור ולא יקיים שום מצוה, אעפ"כ כיון דבפקו"נ אין הולכין אחר הרוב, חיישינן שמא הוא ישראל. ולכן גם בקטן מרוצץ מחללין שבת, אע"פ שלא ישמור שבת, וה"ה בחרש ושוטה, משום דהא דלא מקיימי מצוות הוא משום אונסייהו, ורק בישראל מומר להכעיס שעובר במזיד, אין מחללין עליו את השבת.

לפ"ז פסק מרן הגרשז"א זצ"ל (שלחן שלמה על רפואה ח"ב עמוד טו) - חייבים לחלל שבת גם עבור חיי שעה של חולה שנמצא בלי הכרה, ואפילו כשיודעים בודאי שימות באותה שבת ולא יחזור להכרה ר"ל.

הצלת בתו משמד ע"י חילול שבת משום "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה"

והנה יש להעיר על המ"ב, דמבואר בשו"ע (סוסי' ש"ו) שמותר לצאת אפילו חוץ לשלש פרסאות כדי להציל את בתו שהוציאה מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, והסביר המ"ב (סקנ"ז) דמירי גם כשיצטרך לעבור על איסור דאורייתא, לא רק של תחומין, אלא גם על אחד מהל"ט מלאכות, וטעם ההיתר הוא, משום שאם תמיר את הדת לגמרי, תחלל שבת ותעבוד ע"ז כל ימיה, ואם הוא יחלל שבת פעם אחד,

נקרא איסורא זוטא נגד זה, ובתנ"ד כ' הא דאמרין חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. הרי מבואר דס"ל שההיתר לחלל שבת אינו רק משום "וחי בהם", אלא גם משום "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה". והסביר בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ל"ז סק"ג) דבנידון זה של בתו, דלא שייך ההיתר של "וחי בהם", דאין כאן סכנה גופנית, מ"מ מותר לחלל שבת משום הסברא של "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

אבל האג"מ (או"ח ח"ג סי' ס"ט) כ' דאין הכוונה שעבור ענין זה מותר לחלל שבת, אלא שחילול שבת של פעם אחת נחשב איסורא זוטא לגבי שמירת שבתות הרבה, ולכן אמרין שנח לו לאביה לעבור איסורא זוטא ולא תעבור היא איסורא רבה.

ביאור הגאון מאוסטרובצא זצ"ל בדברי האוה"ח הק'

ונחזור לקושיית האחרונים על האוה"ח הק', שנקט טעמא דר' שמעון בן מנסיא לדינא, דלצורך חיי שעה אין לחלל שבת, והוא נגד דינא דגמ' דמחללין גם לצורך חיי שעה. בספר מאיר עיני חכמים (ח"ב עה"ת פי' כי תשא) להגאון מאוסטרובצא זצ"ל, תי' באופן נפלא. האחרונים מקשים למה הי' צורך לדרוש היתר מיוחד שפקו"נ דוחה שבת, דהרי פקו"נ דוחה כל התורה כולה חוץ מג' עבירות (וע' בתוס' יוהכ"פ ביומא פ"ה. שתי' דהיתר זה הוא רק לפקו"נ דידי', דהרי לגבי חבירו יש מקום לומר - וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו, לכן חידש לנו הקרא דמחללין שבת גם לצורך פקו"נ של חבירו).

ותי' הגאון מאוסטרובצא זצ"ל, דבשבת איצטריך קרא מיוחד ללמד דבר חדש שאינו בשאר מצוות, דשאר מצוות נדחין מפני פקו"נ רק כשא"א בענין אחר, משא"כ בשבת אפילו אם יש עצה לעשותו ע"י עכו"ם, בכל זאת התירה התורה שיעשה בעצמו והיא בגדק "הותרה" ולא "דחוייה", וכמש"כ הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) וז"ל כשעושים דברים האלו, אין עושים אותם לא ע"י גויים, ולא ע"י קטנים, ולא ע"י עבדים, ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם עכ"ל (אבל ע' ברמ"א סי' שכ"ח ס"ב שהביא שיטת האו"ז, דאם אפשר לעשות ע"י א"י - והוסיף המ"ב דה"ה ע"י קטנים - בלא איחור כלל, עושין ע"י א"י, וכן נוהגים, אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הא"י, אין לעשות ע"י א"י כמבואר בתוס' ובר"ן, וכ' המ"ב שם סקל"ז, שמבואר בט"ז שם, דאפילו אם יכול לעשותו ע"י א"י, לאו מנהג ותיקין הוא, דהישראל ירז בדבר יותר, ולכן אם יש אפילו ספק הצלה, ויש סכנה בבירור, כל הזרזי הרי זה משובח - אבל יש לציין, דגם לשיטת הרמ"א שאם הדבר אפשרי, מחללין שבת ע"י נכרי, מ"מ ע' בחזו"א סי' נ"ט סק"ב דאין איסור בדבר אם ישראל יחלל שבת לצורך הפקו"נ). וע"ז כ' האוה"ח הק', מתי מותר לו לחלל שבת בעצמו ולא ע"י עכו"ם, דווקא כשיוכל לשמור עוד שבת אחר דזה נלמד מ"ושמרו", דהפסוק משמע שיכול לחלל שבת רק כשישמור שבתות הרבה, אבל אם הרפואה תועיל רק לחיי שעה ולא יוכל לשמור עוד שבתות, אז א"א ללמוד ההיתר של חילול שבת מ"ושמרו", כיון שאינו "לעשות את השבת", ונלמוד ההיתר לחלל שבת מ"וחי בהם", ואז ההיתר לחלל שבת דינו כשאר מצוות שאינן מתבטלות אם אפשר בענין אחר, ובכה"ג לכתחילה יחלל שבת ע"י עכו"ם, ואין לו היתר לחללו בעצמו כשאפשר ע"י גוי (ואפשר יש לבאר כוונתו, דכאשר ההיתר לחלל שבת נלמד מ"ושמרו בני" את השבת לעשות את השבת" - חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה - אז שבת הותרה ומותר לכתחילה ע"י גדולי ישראל, משא"כ אם הלימוד הוא כמו בשאר מצוות מ"וחי בהם", אז אינה אלא דחוייה). לפ"ז הסביר הגאון מאוסטרובצא זצ"ל, דגם האוה"ח הק' מסכים שמחללים שבת לצורך חיי שעה, אלא דכשמדובר בחילול שבת לצורך חיי שעה, לא נאמר ההיתר שנלמד מ"ושמרו" שיכול ועדיף שיחלל שבת בעצמו, אלא דבכה"ג כיון שא"א ללמוד מ"ושמרו", וצריך ללמוד מהפסוק של "וחי בהם", בכה"ג לכתחילה יחלל שבת ע"י גוי ודפח"ח.

סיכום לדינא

הפוסקים הזכירו סיבת ההיתר לחלל שבת במקום פקו"נ, אב"א משום "וחי בהם", ואב"א משום "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה". ולכן גם אם אין לו חזקת חי, כגון בהצלת חיי עובר, וממילא לא שייך ההיתר של "וחי בהם", או שאין שאלה של פקו"נ גופני, אלא שרוצה להציל את בתו משמד, מ"מ מחללין שבת משום "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

נידונים בהלכות אבילות

לעילוי נשמת

אמי מורתי מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ

נלב"ע כ"ד טבת תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

שינוי מקום ישיבת האבל בשלושים על שאר קרובים ובי"ב חודש על אביו ואמו

כ' בשו"ע (יו"ד סי' שצ"ג ס"ב) אבל שבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו, שניה יוצא ואינו יושב במקומו, שלישית יושב במקומו, והרמ"א כ' וז"ל אם רוצה שלא לישב במקומו בשבוע שלישית, הרשות בידו, ועכשיו נוהגין שאין יושבים במקומם כל שלושים, ועל אביו ואמו כל י"ב חודש, ואין למנהג זה עיקר, מ"מ אין לשנות מן המנהג כי כל מקום לפי מנהגו עכ"ל. הרי דנחלקו השו"ע והרמ"א, והמבואר מדברי השו"ע, שהדין של שינוי מקום הוא שלושים יום, בין בשאר קרובים ובין באביו ואמו, ובשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' ל"ג ד"ה ובענין שינוי) כתב שכן המנהג בבגדד מקדמת דנא, ורק איזה יחידים נהגו לשנות מקומם כל י"ב חודש, ואין למדין מהם.

בפרטי המנהג יש להסתפק: א. כמה צריך להתרחק בין מקומו למקום שעובר לשם. ב. האם נוהגים לשנות המקום גם בביתו ובמקום לימודו בבהמ"ד. ג. האם מקום קבוע הוא דווקא כשמתפלל כל תפילותיו שם כל יום, או אפילו אם רגיל לתפלל שחרית בביהכ"ס אחד, ומנחה בשני, ומעריב בשלישי. ד. האם משנה את מקומו גם בשבת ויו"ט, או שמא נחשב כאבילות בפרהסיא. ה. האם רב קהלה גם צריך לשנות מקומו. ו. האם אשה שמתפללת בביהכ"ס רק בשבת או גם בימות החול, ג"כ צריכה לשנות את מקומה. ז. האם צריך לשנות מקומו גם בתשעה באב.

טעם המנהג

הב"י (יו"ד סי' שצ"ג) כ' בשם המרדכי במו"ק (סי' תצ"ו), שאבל משנה את מקומו כדי שאחרים ירגישו שהוא אבל, וינחמו אותו. עד כ' הב"י בהל' נשיאת כפים (סי' קכ"ח סמ"ג) בשם השבלי הלקט, שכהן שהוא אבל, ושינה את מקומו, לא ישא את כפיו כל זמן שאינו יושב על מקומו, משום שכל העומד לברך ראוי שיהיה בשמחה – משמע שטעם שינוי מקומו הוא כדי למעט השמחה.

מנהג פרנקפורט (מובא בנוהג כצאן יוסף לנכד היוסף אומץ, נדפס בשנת תע"ח – עמוד נ"א, ובנדמ"ח עמוד ס"א), היה ששינה את מקומו עם מי שישב על ידו, ולא התרחק מהארון הקודש, וגם לא התרחק ד' אמות ממקומו, והסביר הדברי סופרים (סי' שצ"ג ס"ב בה"ל סוד"ה ואינו מדבר), משום שהשינוי מקום בא לרמז לאבל, שגם הנפטר רק שינה את מקומו, מעולם חולף לעולם עומד, וגם לרמז למשאחז"ל שהעוה"ז והעוה"ב נושקים זה לזה.

הגר"ש קלוגר זצ"ל (חכמת שלמה סי' שצ"ג ס"ב) כ' שמבואר בראשונים ששינוי מקומו הוא במקום ללכת לגלות, דהאבל חייב לדמות שבעונו מת המת, והוא גרם מיתתו, ואע"פ שבודאי לא היה במזיד, דהרי לא נתכוון להמיתו, מ"מ אם יש לו דין של שוגג, חייב גלות, ושינוי מקומו הוא במקום גלות.

שינה את מקומו בביהכ"ס וישאר שם ולא יחזור למקומו הראשון

בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קנ"ב) נשאל, דלפ"ז מי שמשנה מקומו ומחליט מעכשיו לשנות את מקומו וישאר במקומו החדש גם אחרי י"ב חודש, האם זה נחשב כגלות לפי הגרש"ק זצ"ל, וכתב דלמעשה עכשיו מקיים את המנהג לשנות מקומו, ואע"פ שאינו שב למקומו הראשון, מ"מ כיון שעשה שינוי זה מטעם האבלות, מה לי אם ישאר שם אח"כ, והדברים פשוטים.

שינוי מקום בבית הכנסת או גם בבית ובמשרד

כ' בגליון מהרש"א (סי' שצ"ג ס"ב) בשם השיירי כנה"ג, שמשנה מקומו בין בביתו ובין בביהכ"ס, ומי"מ בישיבה שהמקום הוא לפי השנים והחכמה א"צ לשנות מקומו. אבל החכמת אדם (כלל קס"ז ס"ב) כתב שהמנהג לשנות מקומו הוא דווקא בבית הכנסת ולא בביתו, ובביאור דבריו כבר העיר הבדי השלחן (שם סקכ"א), דלפי הטעם שמשנה מקומו כדי שירגישו אחרים, א"כ בביתו דלא שכיחי רבים - רק בני ביתו, והם הרי יודעים שהוא אבל, ממילא אין טעם לשנות מקומו שם, והוסיף שגם א"צ לשנות מקומו במשרדו, כיון שלא נמצאים שם כ"כ הרבה אנשים כמו בבית הכנסת.

שינוי מקומו בבית המדרש בשעת לימודו

בשו"ת נאמן שמואל (נדפס בשנת תפ"ג סי' ל"ה) כ' שאבל אינו צריך לשנות מקומו בבית המדרש, דרק בביהכ"ס שיש לו מקום קבוע צריך לשנות, משא"כ בבית המדרש שאין לו מקום קבוע, אלא משנים מקומם מזמן לזמן לפי רוב השנים ורוב החכמה, והוסיף וז"ל מעולם לא ראיתי לרבנן קשישאי שהיו בימי, ואירע להם דבר, שהיו משנים מקומם כלל...הנה כי כן הרוצה לשנות המקום בישיבה, מן המתמיהים הוא עכ"ל. ואמנם לדבריו, יש לדון טובא, אם יש נ"מ בזה"ז בין בית המדרש לבית הכנסת.

אבל העמק ברכה (עמוד קמ"ב) כ' דמי שתורתו אומנתו ויש לו מקום קבוע ללמוד ביום ובלילה, קשה לו ללמוד במקום אחר, ומתבלבל מחמת זה, וא"כ בודאי אינו צריך לשנות מקומו. אמנם העירו עליו, דטעם זה גם שייך לענין תפלה בביהכ"ס (קיצור דברי סופרים פמ"ג הערה י"א). מרן הקה"י זצ"ל ג"כ היקל בזה כשיטת העמק ברכה, אמנם מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל החמיר לעצמו בכולל, ושינה את מקומו, אלא שלא הרחיק ד' אמות ממקומו הקבוע (ארחות רבינו ח"ד עמוד ק"מ).

האם צריך לשנות מקומו כשאינו יכול לכוון כ"כ טוב במקום השני

י"א שאם יכול לכוון יותר טוב בתפילתו אם לא ישנה את מקומו, א"צ לשנותו, דהרי מעיקר הדין מותר לשבת בשמו"ע אם יכול לכוון יותר בישיבה, אע"פ שתפילה בעמידה הוא מדינא דגמ', ומכש"כ בזה שאינו אלא מחמת המנהג (מרן הגריש"א זצ"ל בציוני הלכה - אבילות עמוד תל"א, נטעי גבריאל ח"ב פ"ב ס"ח)

מה המרחק ממקומו שמוגדר כשינוי מקום

בספר חסידים (סי' תשנ"ט) משמע, ששינוי מקום צריך להיות למקום שהוא פחות חשוב ממקומו הראשון, וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שט"ו) דרק שינוי שאינו למעליותא נחשב כשינוי. הפת"ש (יו"ד סי' שצ"ג סק"ז) כ' בשם החמודי דניאל שצריך להרחיק ד' אמות, דבפחות מזה נחשב כמקום אחד, כמש"כ המ"א (סי' צ' סקל"ד) לגבי קביעות מקום לתפלתו, שבתוך ד' אמות נחשב כמקום אחד, וכן פסק הקצשו"ע (סי' רי"א סט"ו), אמנם בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שס"ט) דחה הראי"י מהמ"א, וס"ל דאדרבה, א"צ להרחיק ד"א (וכמש"כ בנוהג כצאן יוסף לעיל), ועכ"פ לכו"ע, אם אינו יכול להתרחק ד' אמות, ישנה מקומו פחות מדי אמות (בדי השלחן סי' שצ"ג ציונים סקל"ז). וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תקצ"ד) שדן, דאפשר המרחק של ד' אמות היה בבתי כנסיות של פעם, אבל היום שיש ספסלים קבועים בשורות, כשמתרחק אפילו שורה אחת לאחוריו, כבר ניכר ששינה את מקומו.

האם צריך להתרחק מהארון הקודש

בנוהג כצאן יוסף (עמוד נ"א ובנדמ"ח עמוד ס"א) הביא מש"כ בספר חסידים הנ"ל, ושמשמע מדבריו שצריך לעמוד סמוך לפתח, רחוק מארון הקודש, אבל כתב שבפרנקפורט נוהגים שאינם מחליפים מקומותיהם כי אם עם שכניהם, והוסיף דכדי לקיים גם דברי ספר חסידים, ראוי להחליף עם שכנו העומד אצלו, שהוא רחוק יותר מארון הקודש, ולא עם הקרוב יותר לשם.

אם יכול לשנות מקומו ד' אמות, אבל יצטרך להתקרב למזרח, או שיתרחק ממקומו פחות מד' אמות, ולא יצטרך להתקרב לארון הקודש, עדיף לשנות מקומו פחות מד' אמות, דהרי למנהג פרנקפורט הנ"ל לא התרחקו ד' אמות (בדי השלחן ס"י שצ"ג ציונים סקל"ז).

בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד ס"י שס"ט) מבואר, דהעיקר הוא שלא להתקרב לארון הקודש, כיון שכל היותר קרוב לארון הקודש, הוא מקום יותר חשוב, ולכן יכול לשנות מקומו מצפון לדרום או איפכא, אע"פ ששני המקומות הם רחוקים בשה מארון הקודש.

האם משנה מקומו גם בשבת

כ' בשו"ע (יו"ד ס"י שצ"ג ס"ד) הנהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת, יפה הם עושים (פ"י משום אבילות בפרהסיא – והב"י שם כ' ישר כחם של הנהגים שלא לשנות מקומם בשבת), אבל הרמ"א כ' די"א שגם בשבת ישנה מקומו, וכן המנהג פשוט ואין לשנות המנהג, והסביר הש"ך (סק"ז) בשם הלבוש, דאין זה אבילות בפרהסיא, דהרבה פעמים אדם מחליף מקומו גם כשאינו אב. והוסיף עוד, דבלא"ה קיי"ל דאבילות שנוהג כל שלושים, נוהג גם בשבת. בשו"ת הרדב"ז (ח"א ס"י תרס"ב) כ' כיון שהאבל לבוש נעליים, מראה בזה שאינו אב, ובכה"ג לא שייך לאסור שינוי מקום מחמת אבילות בפרהסיא (אבל בבדי השלחן שם ביאורים ד"ה וי"א הביא ששה טעמים לדינו של הרמ"א, ועל טעמו של הרדב"ז הקשה, דכל ראייתו היא רק בתוך השבעה שאין לובשין נעליים בימות החול, אבל אחרי השבעה שבלא"ה נועל נעליים כל יום, אין ראייתו להקל).

מאיך גיסא, רע"א (שם) הביא בשם ה"ט"ז בה"י יו"ט (ס"י תקכ"ו), שאם הגיע לביהכנ"ס אחר "ברכו", לא ישנה את מקומו. אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה ס"י ש"ט אות ל"ג) כ' דכל זה מיירי בפעם ראשונה, אבל אם כבר התפלל שם פעם אחת בחול, גם ה"ט"ז מודה דמכאן ולהבא ישנה מקומו גם כשמגיע לביהכנ"ס בשבת אחרי "ברכו" – ונ"מ טובא לגבי נשים שרק מגיעות לביהכנ"ס בש"ק, וכמו שיתבאר.

בשו"ת מהר"ם מלובלין (ס"י ק"ז – הובא בדברי סופרים ס"י שצ"ג סקס"ג) ר"ל שאין מחלוקת בין השו"ע והרמ"א, דהב"י מיירי במקום שיש מקומות מיוחדים שם יושבים האבלים, והכל יודעים שלשם אבילות יושבים שם, ולכן פסק השו"ע שלא ישנו את מקומם בשבת, ואילו הרמ"א מיירי כשאין מקומות מיוחדים, אלא ששינו את מקומם, ממקום למקום, דבכה"ג לא מיחזי כאבילות בשבת.

בגשר החיים (פכ"ב ס"ג) כתב, כיון שהוא מחלוקת אם לשנות את מקומו בשבת, לכן הכריע שתוך ל' ישנה מקומו גם בשבת, אבל לאחר ל' יכול לשבת במקומו בשבת, אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"ד ס"י קנ"ב ד"ה ועוד) והליכות שלמה (פ"י"ח הערה כ') תמהו עליו, וכ' שאין נוהגין הכי, ולמעשה פוסקי זמננו נקטו דיש לנהוג כשיטת הרמ"א לשנות מקומו גם בשבת (אג"מ יו"ד ח"א ס"י רנ"ז – דלא כספיקתו שם ס"י קצ"ח, והליכות שלמה על תפלה פ"י"ח סט"ז).

האם משנה מקומו גם ביו"ט

י"א שביו"ט אין האבל משנה את מקומו בביהכנ"ס, גם אם משנה מקומו בשבת (גשר החיים פכ"ג אות ג' סק"ו), והביא ראי"י מהמבואר במ"ב (ס"י תקמ"ח סקט"ו) שהקובר את מתו ברגל, לא חלה עליו אבילות, ואינו משנה את מקומו.

אבל מרן הקה"י זצ"ל תמה על ראייתו, דשאני התם שעדיין לא התחיל אבילותו לפני הרגל, ולכן אע"פ דס"ל שיש להחמיר גם ביו"ט (מרן הקה"י זצ"ל שינה את מקומו בשבת), בכל זאת למעשה הורה לבנו מרן הגר"ח זצ"ל כשהיה אב, כיון שיש נוהגים שאין משנים מקומם בשבת, לכן בנוגע לשינוי המקום בכלל לתפילות לימים נוראים, כיון שזה עסק גדול לשנות המקומות, יש לסמוך על המקילין עכ"פ ביו"ט, ולא ישנה את מקומו (ארחות רבינו ח"ד עמוד ק"מ).

ועוד פוסקים ס"ל, כיון שהרמ"א כתב שמשנה את מקומו בשבת, ולא חילק בין שבת ליו"ט, ממילא נוהגין לשנות מקומו ביו"ט כמו בשבת (וע"ע בנטעי גבריא - ח"ב פ"ב ס"ה). מרן הגריש"א זצ"ל פסק, שאם כבר שינה את מקומו לפני הרגל, אסור לחזור למקומו ברגל (ציוני הלכה – אבילות עמוד תל"ב).

האם רב קהילה משנה את מקומו בבית הכנסת בשנת אבולו

ישנם מנהגים שונים בענין שינוי מקום לרב קהילה ומרא דאתרא :

א. י"א שרב קהילה אינו משנה את מקומו בבית הכנסת, כיון שעומד שם משום כבוד הציבור, ואינו ראוי למחול על כבודם, ומ"מ ישנה מקומו מעט כדי שהמון עם לא ילמדו ממנו (שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' שס"ט).

ב. וי"א שבשבת לא ישנה את מקומו, משום ששינוי מקום הרב הוא דבר בפרהסיא, ואין אבילות בפרהסיא בשבת (ובעיקרי הד"ט יו"ד סי' ל"ו סקני"ח כ' בשם שו"ת נאמן שמואל, שיפה עושים הרבנים שאינם משנים את מקומם בשבת בימי אבולו), ובגליון מהרש"א (יו"ד סוסי' שצ"ג) כ' שבימי אבולו על אביו רע"א זצ"ל, לא שינה מקומו בשבת, משום שבודאי רב בעירו אין דרכו לשנות, והוא פרהסיא. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תקצ"ד) כ' שבשבת אם יכול להזיז מקומו קצת, נאה הדבר, ומ"מ אם אינו יכול, יישאר במקומו, אבל בימות החול ראוי לו לשנות מקומו קצת, וא"צ ד' אמות.

ג. המהרש"ם (דעת תורה יו"ד סי' שצ"ג סוסי"ב) כ' שבאדם חשוב שמתבייש לשבת במקום פחות חשוב, ואין לו מקום מכובד אחר לשבת שם, א"צ לשנות מקומו לאחר ל' יום, והסביר שאבילות י"ב חודש הוא משום כיבוד אב, ומבואר בהל' כיבוד אב ואם (יו"ד סי' ר"מ ס"ז) דאם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו, יש לחוש לבזיון כבוד התורה אם הבן יתבזה לפני האב, וא"כ גם הכא לא ישנה את מקומו, ומ"מ תוך שלושים שנוהג כן גם לשאר קרובים, א"א להקל.

חל יום ל' או סוף י"ב חודש בשבת

בדרך כלל קיי"ל מקצת היום ככולו, ומ"מ לגבי שינוי מקום כ' הב"ח (יו"ד סוסי' שצ"ג ד"ה כתב מהרש"ל), נוהגים אבילות כל היום מפני הכבוד, אע"פ שבשלושים וי"ב חודש הוא רק מנהג, ולפי דבריו, אינו חוזר למקומו עד צאה"כ ביום השלושים או ביום שיסתיימו י"ב חודש.

אם יום השלושים חל בשבת, כ' הרמ"א (יו"ד סי' ת' ס"ב) דמשום כבוד שבת מקילין כבר בערב שבת בדבר שאינו אסור מדינא, ולכן חוזר למקומו כבר בליל שבת שהוא ליל שלושים - והיינו, אע"פ שלא אמרינן מקצת היום ככולו.

והנה לגבי יום היארצייט הראשון, כ' הרמ"א (יו"ד סוסי' שצ"ה) דנהגו להוסיף עוד היום שמת בו האב או האם, לנהוג בו דין י"ב חודש, ונכון הוא. ולפ"ז, לכאורה אין לחזור למקומו עד אחרי היארצייט, אבל הפמ"ג כ' בשו"ת מגידות (סי' פ"א וסי' פ"ט), כשיגיע יום היארצייט, דהיינו ערבית של היארצייט, חוזר למקומו אפילו ביום חול, והא דמבואר ברמ"א (יו"ד סוסי' שצ"ה) שנהגו להוסיף היום שמת בו האב או האם לנהוג בו דין י"ב חודש, היינו דווקא בדברים שאסורים מדינא כגון שמחה, אבל שינוי מקום ולבישת בגדי שבת שאינם אלא מנהג, מותר כבר בליל היארצייט, וסיים התשובה בזה"ל ולא רציתי לעשות מעשה לילך על מקומי ביום היארצייט, כי הוא דבר חדש בעיני העולם עכ"ל.

עוד יש לציין שהט"ז (יו"ד סי' שצ"ה סק"ג) כ' שהלבוש העיר על חומרת הרמ"א (לשנות מקומו גם ביום היארצייט), וז"ל אולי במקומו של רמ"א נהגו כן, כי ברוב המקומות שעברתי, לא ראיתי נוהגים כן עכ"ל.

ובכל זאת כ' הרמ"א (יו"ד סי' ת' ס"ב), אם פגע יום ל' של אבילות בשבת, חוזר למקומו בליל שבת, והיינו משום כבוד שבת, והבדי השלחן (שם סקל"ד) הוסיף, דה"ה אם חל היארצייט בשבת, ג"כ חוזר למקומו כבר בליל ש"ק.

מנין י"ב חודש מיום המיתה ולא מיום הקבורה

בשנה ראשונה היארציית הוא ביום הקבורה ולא ביום הפטירה, ומ"מ כ' הפוסקים, כיון ששינוי מקומו בבית הכנסת הוא רק מנהג, יכול לחזור למקומו י"ב חודש מהפטירה (דברי סופרים ס"י ת"ב סקצ"א ועמ"ד ס"ק קט"ז בשם הכנסת יחזקאל).

בשנה מעוברת

כ' בשו"ע (ויד" ס"י שצ"א ס"ב) שבשנה מעוברת, אבל על אביו ואמו יכול ליכנס לבית המשתה אחרי י"ב חודש כבר, ולפ"ז כ' הב"ח (שם ד"ה ומ"ש ואף) כיון שהתירו דבר חמור כזה, ק"ו שיש להקל במנהג של שינוי מקומו בבית הכנסת אחרי י"ב חודש, "וכן אני מורה ובא, דלא כיש שעושין פשרה מסברת הכרס", וכעין זה כ' הפמ"ג בשו"ת מגידות (ס"י פ"ב) על אלו שבשנת העיבור, חוזרים למקומם רק כשמגיע יום היארציית, "ומי יודע אם לא מנהג שטות הוא".

שינוי מקום לנשים

י"א דאע"פ שגם נשים צריכות לשנות את מקומן בעזרת נשים בבית הכנסת, מ"מ אם רק הולכות להתפלל בשבת ויו"ט, א"צ לשנות את מקומותיהן (א"ר ס"י קל"ב סוסק"ד בשם שו"ת נחלת שבעה ח"ב ס"י י"ז), משום שהחיוב לשנות מקומו בשבת הוא רק כשהגיע לביהכנ"ס לפני ברכו וישב במקום האבלים (ע"י משי"כ לעיל בשם רע"א בשם ה"ט"ז בענין שינוי מקומו בשבת), בכה"ג בשבת אל יחזור למקומו הרגיל לישב שם כל השנה, ואין זה דבר פרהסיא, דהרואה אותו יושב, סבור שקבע לו מקום כאן, שהרי ישב שם קודם כניסת השבת, משא"כ באשה שמגיעה לתפלה רק בשבת בבוקר.

לשנות מקומו כשרק מתפלל שם תפלה אחת

שאלו את מרן הגריש"א זצ"ל במי שמשתתף בשיעורו כל ערב, ומתפלל מעריב שם אחרי השיעור, האם בשנת אבלו צריך לשנות את מקומו הקבוע שעומד שם לתפלה - וענה לו, כיון שרק מתפלל שם תפלה אחת, אין זה נקרא "מקומו" שיצטרך לשנותו, ואדרבה יש לו בית כנסת אחר, שם יכול לשנות את מקומו (ציוני הלכה - אבילות עמוד ת"ל). ולענ"ד היה מקום לומר, שהחשבון של מרן זצ"ל לא היה משום שרק מתפלל שם תפלה אחת, אלא משום שאינו מגיע שם להתפלל כלל, אלא כדי להשתתף בשיעור, ואגב אורחא כיון שכבר נמצא שם, גם מתפלל מעריב אחרי השיעור, וע"ז פסק שאין זה נחשב כקביעות מקום לתפלה במקום מסויים. ואע"פ שמרן זצ"ל בעצמו התפלל מנחה בקביעות בבית הכנסת מסויים, ובזמן אבילותו לא שינה את מקומו שם (ציוני הלכה - אבילות עמוד תל"א), י"ל דהתם עמד כל הזמן, ואין חיוב לשנות מקום "עמידתו", רק מקום ישיבתו כמבואר בבדי השלחן (ס"י שצ"ג סק"ב) ועוד פוסקים.

מקום קבוע רק לימים נוראים

מרן הגריש"א זצ"ל פסק, שאם יש לו מקום קבוע, בבית הכנסת שמתפלל שם רק לימים נוראים, גם זה נחשב כמקום קבוע שצריך לשנות את מקומו (ציוני הלכה - אבילות עמוד תל"א).

שינוי מקומו בביהכנ"ס בתשעה באב

כ' הרמ"א (ס"י תקנ"ט ס"ד) שבת"ב אין הציבור צריכים לשנות את מקומותיהם בביהכנ"ס, והסביר המ"ב (סקכ"א) שדיינו במה שאנו מראין סימני אבילות במה שאנו יורדים מהספסלין ויושבים על הארץ, והסביר הלבוש (שם ס"א) שהירידה מהספסל לארץ נחשבת כשינוי מקום, ולפ"ז כתב המהרי"ל (ה"ל ת"ב אות י"ב עמוד רמ"ו), גם האבל אינו צריך לשנות את מקומו בביהכנ"ס בת"ב.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' ויקהל פקודי – פ' החודש תשפ"ג

עניני מכירת חמץ

האם צריך למכור את חמצו גם כשביטלו וביערו – מכירת בליעות שבכלים

מעיקר הדין לכאורה אין חיוב למכור חמץ אם כבר בדק וביטל חמצו, וכן הביא בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קל"ה) דאיזה יראים אינם עושים שטר מכירה משום שאין אצלם שום חמץ, אלא דיש לדון, דאפשר יש להקפיד למכור חמצו משום הבליעות שבכלים, אבל זה אינו, דהרי המ"א (סי' תנ"א סק"א) פסק דחמץ שנבלע בכלי ליכא איסור בל יראה אפילו אם בלע הרבה (וע"ש במ"ב סק"ה), וכמו"כ כ' המ"א (סי' תמ"ז סק"א) דכלים שנשתמש בהם חמץ בפסח, מותר להשהותם לכתחילה עד לאחר הפסח (והובא להלכה במ"ב שם סק"ד), וע' בחזו"א (או"ח סי' קי"ז סק"ב) דבלוע בכלי חשוב כנפל עליו מפולת כיון שאינו ראוי לאכילה בעין, ואינו דומה למאכל שבלוע בו טעם חמץ, ומה"ט כ' שם (סקט"ו), כיון שהבליעות שבכלי אי"צ מכירה, ממילא אי"צ לכתוב בשטרי מכירה "כלים הבלוע בהם חמץ".

ואע"ג דבקר"ינא דאגרתא (ח"א מכתב קפ"ח) בנוסח שטר מכירת חמץ של מרן הקה"י זצ"ל כ' שמכר גם הבלוע שבכלים, ע' ארחות רבינו (ח"ב עמוד כ"ג) שהסביר שכתב כן רק משום סילסול ולא מדינא. אבל מרן הגריש"א זצ"ל (בהגדה של פסח עמוד קע"ח) כתב למרן הקה"י זצ"ל דלא שייך למכור בליעות לבד שאין בהם ממש, ומש"כ שמרן החזו"א זצ"ל הנהיג למכור הבלוע שבכלים, צ"ע אם חל המכירה על טעמו ולא ממשו, דלכאורה הוי דבר שאין בו ממש וכמוכר אויר חורבתו ואויר חצירו, אא"כ הקנה לו גם גוף הכלי.

והנה אלו שכותבים בשטר מכירה שמוכרים גם הבלוע שבכלים, יש שטענו דיש כאן חסרון דקני את וחמור בב"ב (קמ"ג), דנחלקו התם, - רב נחמן ס"ל דקנה מחצה, ורב המנונא ס"ל דלא קנה כלום, ורב ששת ס"ל דקנה הכל, ולהלכה הביא הרמ"א (חו"מ סי' ר"ג ס"ג) ג' שיטות בזה, ואמנם רוב הפוסקים ס"ל דקנה אותו חלק שחל בו הקנין, ולפ"ז אפילו אם לא שייך לקנות הבלוע שבכלים, מ"מ שאר החמץ שפיר נמכר, מ"מ יש שחששו דכדי שהמכירת חמץ תהיי בלי שום פקפוק, יקפידו לא לכתוב שמוכר הבליעות, ובאמת בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' כ"ד אות ע"ח) כ' דמה"ט בשטר מכירה שלו כ' "ואף אם לא יועיל איזה קנין לדבר מן הדברים ולפרט מן הפרטים או איזה קנין יהי בטל... בכל זאת יתקיימו קנין המכירה ושכירות בשאר הדברים הנמצאים ושמועיל בהם הקניינים ע"פ תקנת חז"ל".

עכ"פ בחזו"א מבואר שאין סיבה למכור חמץ כדי למכור הבליעות שבכלים, וכן יש להוכיח מהא דנפסק בשו"ע (סי' תנ"א ס"א) דקדירות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, אפילו אותם שעושים בהם דייסא ומיני קמחים, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם... ומצניען בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם. אבל עדיין יש מקום להחמיר משום העריבות שלשין בהן חמץ, דאין לסמוך על רחיצתן כמבואר בשו"ע (סי' תמ"ב ס"א) וצריך למכרן לגוי, והרמ"א (שם) הוסיף דה"ה בכלים שמניחים בהם קמח ופת כל השנה ע"ש.

אבל אפשר צריך להקפיד למכור את חמצו מסיבה אחרת, משום שהמ"ב (סי' תל"ב סק"ח) כ' דאמנם מדינא יכול לסמוך בבדיקת חמץ גם על נשים, מ"מ לכתחילה אין לסמוך על בדיקת חמץ שנעשה ע"י נשים, והרי הרבה פעמים הבעל אינו בודק בכלים ובארונות שאשתו כבר ניקתה ובדקה, ואם לא ימכור חמצו, יצטרך לכתחילה לבדוק בעצמו אם ניקו את כל כליו כהוגן מחמץ.

ועוד, דמבואר בשו"ע (סי' תמ"ב ס"ו) דנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, וכי בשו"ע הרב (שם ס"ל) דישראל קדושים הם ונוהגים להחמיר ע"ע וגוררין כל חמץ הנמצא, אפילו משהו והוא דבוק בבית או בכלי, ומחמירין עוד לגרור הספסלים שנגע בהם חמץ.

ולכן לפי כל הני טעמים, פסקו מרן הגריש"א זצ"ל (משנת הגרי"ש – פסח עמוד מ"ט) ושו"ת להורות נתן (חי' ס"י כ"ה) דיש להחמיר בכל אופן למכור את חמצו, ובפרט דיש לחוש שמא יש לו ברשותו תרופות וכדומה שיש בהם חשש חמץ, ומרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ו ס"ג) הוסיף, דגם אם ניקה את ביתו והוציא כל חמץ מרשותו, בכל זאת נהגו לסדר מכירת חמץ לנכרי כדי לחזק ולהשריש בלבו ביעור וביטול החמץ, וכדי להסיר אפילו חשש כל שהוא של חשש חמץ.

מסירת המפתח

כשמוכר דירתו לנכרי לפסח, כ' הב"ח (סי' תמ"ח) דצריך למסור לו המפתחות, דבלא"ה לא סמכא דעתיה דעכו"ם שהיא מכירה גמורה, אלא סובר שהיא רק מכירה להסיר מעליו איסור חמץ, וע"ז נאמר בראשונים "ובלבד שלא יערים", וכן נקט והט"ז (שם סק"ד), אבל בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ח"י) תמה על הב"ח והט"ז, דאפילו אם כוונתו להערמה, אבל סו"ס לא גרע ממי שמכר סחורות באופן המועיל בחליפין או בהקנאת מקום ולא מסר המפתח, ובלב המוכר להערמה גמורה שירצה אח"כ לבטל המקח, הלא ב"ד לא יקבלו שום טענה ממנו לבטל המקח, וא"כ ה"ה אצל הנכרי שקנה החמץ, כיון שזכה בה, שוב אין הישראל עובר בבי"י ובי"י אפילו אם לא נמסרו המפתחות.

אבל השעה"צ (סי' תמ"ח סק"ז) העיר דיש לחלק טובא, דכשמוכר סחורות, כיון שגמר בלבו להקנותם, לא איכפת לן אם לא מסר המפתחות, משא"כ במכירת חמץ שאין המוכר מתכוון כלל לשם מכירה לחלוטין, אלא להערמה, א"כ כיון שגילה דעתו בשעת המכר ע"י אי מסירת המפתחות, שלא גמר בדעתו למכור חמצו מכירה מוחלטת, בודאי מיגרע גרע.

למעשה המ"ב כ' (שם סק"ב) דצריך למסור לו המפתח של החדר בו מונח החמץ, כדי שיוכל ליכנס מתי שירצה ליטול את חמצו שנמכר לו, או שיאמר לו שיכול לקבל המפתח בכל עת שירצה וליכנס לחדרו, והוסיף מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (הובא בספר מכירת חמץ כהלכתו פ"ב הערה כ"א) שאם משכיר כל הדירה לגוי, יציין בשטר הרשאה את המקום שבו יהא מונח המפתח.

אם הנכרי אינו יכול להכנס לחדר שהשכירו לו א"כ יעבור דרך ביתו של הישראל, כ' בשו"ת דברי מלכיאל (חי"ד סי' כ"ב סק"ג) שצריך לכתוב בשטר שהישראל נותן לו רשות לעבור דרך ביתו כדי להגיע לחדרו, והוסיף שצריך לכתוב כן גם בשטר הרשאה לרב, דהרי הרב אינו יכול להרשות לנכרי לעשות כן בלי רשות של הישראל המוכר.

האם צריך מחיצה לפני מקום החמץ או שמא מספיק שהוא מסומן שנמכר לנכרי

לפי המנהג היום בא"י שאין מרכזין החמץ בחדר אחד, צריך להקפיד לעשות מחיצה גבוהה י' טפחים לפני החמץ כדי שלא ישכח ויאכלנו כמבואר בשו"ע (סי' ת"מ ס"ב), ואע"פ דבשאר איסורי אכילה א"צ מחיצה, שאני הכא דלא בדילי מיניי כולי שתא, ולכן חיישינן שמא יבא לאכול ממנו (מ"ב סק"ג).

עוד כ' המ"ב (סק"ב) דמחיצה של סדין לא מהני א"כ קושרו ואינו נד ברוח מצויה. לפ"ז יש להקל לכסות החמץ בנייר ולהדביקו מהצדדים (ספר מכירת חמץ כהלכתו פ"ב סכ"ה). אבל לכאורה תמוה מנהג העולם שמניחים תרופות בארון קטן באמבטי, ומדביקין עליו פתק "חמץ", דסו"ס אין כאן מחיצה. וע' בשו"ת משנה הלכות (חי"ח סי' קפ"ט) שכ' דיש ליישב מנהג העולם, משום שהארון תרופות מחובר לקיר ואין בו רוחב ג' טפחים, וא"כ הוא בטל לכותל וממילא כל הכותל נחשב כמחיצה, ובודאי ע"י מה שמדביק עליו מהני כהיכר ג"כ, אבל נראה דיש ליישב המנהג בדרך אחרת, דהרי בדרל כלל התרופות אינם חמץ גמור.

והנה כל זה הוא רק בחמץ גמור, אבל כשאין חמץ בעין רק חשש חמץ, וכן כלים הבלועים מחמץ וכדומה, כ' הבה"ל (שם ד"ה כדי, בשם הא"א מבוטשאטש) דא"צ מחיצה, וכן מבואר בשו"ת משנה הלכות (חי"ח סי'

קפ"ט) וארחות רבינו (ח"ב בעניני פסח סקט"ז) בשם הקה"י זצ"ל דסגי בסימן בעלמא, אלא דלכאורה קשה, דהרי בשו"ע (סי' תנ"א ס"א) מבואר דצריך להצניע כל הכלי חמץ, וצ"ל דאה"נ א"צ מחיצה בפניהם אבל עכ"פ צריך איזה היכר, ולכן מצניעים. הרי מבואר דרק אם יש חמץ ממש של גוי ברשות הישראל צריך מחיצה, אבל תערובת חמץ או כלים שיש בהם בליעות סגי בהיכר בעלמא.

מינוי שליחות בטלפון

יש להסתפק אם אפשר למנות הרב כשלוחו למכור את חמצו בטלפון אע"פ שאינו עושה שום קנין עם הרב במינוי השליחות. כ' הרמב"ם (הל' מכירה פ"ה הי"א) וז"ל יש דברים הרבה שאינן צריכין קנין, ואין לקנין בהם טעם, כגון המשחרר את עבדו המגרש את אשתו, או עושה שליח עכ"ל, וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' קפ"ב ס"א) וז"ל ואין העושה שליח צריך קנין ולא עדים, אלא באמירה בעלמא בינו לבין חברו עכ"ל, והרמב"ם שם המשיך וז"ל נהגו ברוב המקומות להקנות קנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל, אלא שגמר בלבו ואח"כ אמר עכ"ל, וע"ע בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' קמ"ו).

לפ"ז כשיש צורך בדבר, פסקו מרנן האגרות משה (הובא בקול התורה קובץ נ"ד עמוד כ"ה) והגר"ש"א זצ"ל (משנת הגר"ש – פסח עמוד נ"ה), שיכול למנות את הרב כשלוחו למכור את חמצו, גם ע"י הטלפון.

נ"מ בין קנין סודר במינוי הרב כשלוחו ובין קנין סודר במכירת החמץ לגוי

יש נ"מ גדולה בין הקנין סודר שבעל החמץ עושה עם הרב, ובין הקנין סודר שהרב עושה עם הגוי, דהרי מי שבא למנות את הרב כשלוחו, אינו מקנה לו את חמצו, וא"כ לכאורה אין כאן מקום לקנין סודר, שבדרך כלל פירושו, שתמורת קבלת הקנין של הסודר הוא מקנה או מתחייב לבעל הסודר מה שסוכם ביניהם. והכי מבואר ברמב"ם הנ"ל שכתב וז"ל יש דברים הרבה שאינן צריכין קנין, ואין לקנין בהם טעם, כגון עושה שליח קנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל עכ"ל.

אלא דלפ"ז צריך להבין למה הרב נותן הסודר שלו למי שבא למנותו כשלוחו, הלא הרב אינו קונה מאומה ממנו, ולא שייך ביה "כליו של קונה", וראיתי מסבירים שהוא דומה לרב המסדר קידושין, שהחתן מקבל סודר מהעדים ומתחייב את כל התחייבויות הכתובה לכלה, אע"פ שהעדים אינם זוכים במאומה, וכן הרב השליח למכור את החמץ שאינו צד בעיסקא, ואינו אלא שליח למכור את החמץ של משלחו, ולכן כשהוא נותן הסודר למשלחו, היינו כמו סודר העדים, דבתמורה לכך שהלה הגביה את הסודר, הרי הוא עושה את הרב שליח למכור את חמצו (וע"ע במשפט המכירה עמוד כ"ב מש"כ בזה).

אמנם יש נ"מ בין הקנין של החתן בסודר, לקנין של הציבור ששולחים את הרב למכור את חמצו, דהרי נחלקו האחרונים בביאור קנין סודר של העדים בכתובה, כאשר כל הקנין הוא על התחייבות החתן לכלה, ד"א (סמ"ע חו"מ סי' קצ"ה וסי' קצ"א וסי' קצ"ב סק"א) שהעדים נותנים את הסודר שלהם למקנה, והם זוכים להקונה עבורו, כי זכין לאדם שלא בפניו, ועי"ז הם קונים התחייבויות החתן לכלה. אבל יש חולקים ע"ז (ט"ז שם סי' קצ"ג ס"ד וקצוה"ח שם סק"ה וסי' קצ"ה סק"ט), דהרי מבואר בשו"ע (שם סי' קצ"ג ס"ד) שאפשר לעשות קנין סודר גם עבור גוי, ואף כשהעדים נותנים סודר עבור הגוי, הגוי קונה, וא"כ א"א לומר שהעדים הם שולחים של הקונה דהא אין שליחות לעכו"ם, ולכן הם הסבירו שהעדים אינם זקוקים לשליחות מהקונה, אלא הכלה זוכה בהתחייבות החתן מדין "עבד כנעני" (וע"ע אריכות בזה במשפט הכתובה ח"ה עמוד מ"ח).

האם חברת ביטוח צריכים למכור את אחריותם על מפעל של חמץ

יש להסתפק מה יעשו חברות ביטוח בא"י על מפעלים של חמץ, דאפילו אם בעלי המפעל מכרו את כל החמץ לגוי, מ"מ החמץ עדיין מבוטח. אמנם יש לציין, שהנוסח המקובל בחברות ביטוח הוא: "כל דבר וחפץ הנמצאים בדירה והינם בבעלותם, בחזקתם או באחריותם של המבוטח או בני משפחתו". לפ"ז כיון שהחמץ הוא של הגוי לימי הפסח, אם יפרוץ שריפה אינו כלול בביטוח בין החברה לבעלי החמץ.

והנה י"א שחברת הביטוח אינה צריכה למכור את החמץ שהם מבטחים משום שאינו ברשותם, וקיי"ל שהמקבל אחריות על חמצו של נכרי בבית הנכרי, שרי כמבואר במ"ב (סי' ת"מ סק"ז), וי"א שהאחריות המחייבת בבל יראה היא רק אחריות המחייבת שמירה בפועל, משא"כ בחברת ביטוח שאין להם אחריות לשמור החמץ, אלא אך ורק לשלם על ההפסד, בכה"ג אין זה דומה לישראל שקיבל אחריות על חמצו של נכרי, שחייב לבערו (הליכות שלמה פ"ו ה"א).

מאיך גיסא מובא בשם מרן הגריש"א זצ"ל, שחברת הביטוח חייבת למכור החמץ שהוא מבטח וע"י סדר הערוך ח"ג עמוד י"ט אות ח'), אבל יש לדון בזה טובא, דאין להם האפשרות למכור החמץ של החברה, אלא להעביר כל האחריות שלהם לחברה של גויים, דבר שמסתמא א"א לעשות לתקופה קצרה של שבוע ימים, ובלא"ה לפי נוסח הביטוח הנ"ל, אינם מבטחים החמץ כשאינו בבעלות של הבעלים וצ"ע.

מכירה בי"ג או בי"ד

המ"ב (סי' תל"ו סק"ב) מביא ב' דעות אם המכירה בי"ד פוטרנו מלבדוק אותו מקום בליל י"ד. הח"א ומקו"ח ס"ל דכיון שבלי ליל י"ד הם עדיין ברשותו של הישראל, לכן יש חיוב בדיקה, ובשו"ת דברי נחמיה (תלמידו של השו"ע הרב, נדפס בשנת תרכ"ט – או"ח סי' ל"ז) הוסיף דיש לחשוש שמא ישכח למכור מחר, והביא ראיה מהשו"ע הרב (סי' תל"ג סכ"ז) שהצריך לבער את החמץ הנמצא ברפת בקר ולול תרנגולים (אם היה שם חמץ ודאי), אע"פ שהיה דעתו לילך שם למחרת לבדוק אם נשאר מהחמץ שהיה שם, בכל זאת חייב לבדוק, דיש לחוש שמא ישכח ולא ילך לבדוק, ולפ"ז גם בנד"ד יש לחוש שמא ישכח למכור, אמנם לפי טעם זה, מותר למכור לנכרי מעכשיו, ולהתנות שהמכירה רק תחול מחר. אבל בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קל"א) ושו"ת בנין עולם (סי' כ') מקילים בזה, כיון דמכירתו בי"ד היא בגדר תשביתו וביעור, ולא גרע מחמץ שהשאיר למאכלו למחר שאינו מחוייב לבערו בליל י"ד, אלא שהמ"ב סיים דאע"פ שאין למחות ביד המקילין, המוכר ביום י"ג עדיף טפי.

אמנם מרנן החזו"א והקה"י זצ"ל לא החמירו להשכיר המקומות לנכרי בי"ג ניסן, וסמכו על החת"ס זצ"ל ועוד אחרונים הסוברים שאין צריך לבדוק המקום שישכירו לנכרי בערב פסח (ארחות רבינו ח"ב עמוד ז'), ומרן הגרשז"א זצ"ל אמר שהמנהג הפשוט הוא להקל בזה (הליכות שלמה פ"ה דבר הלכה סק"ו).

דינים מיוחדים למוכר או משכיר דירתו בי"ג

מי שמוכר חמצו במכירת י"ג כדי להפטר מבדיקת חמץ במקומות שמכר, שוב אינו יכול להשתמש בהני מקומות בשימוש קבוע אלא רק בשימוש ארעי (מנהג הבתי דינים היום לכתוב בטרם מכירה עם הנכרי, שיתן רשות דריסת רגל למשכירים במקומות המושכרים, וע"י כעין זה בשו"ת שיבת ציון סי' י' בנוסח שטר מכירת חמץ של אביו הנו"ב זצ"ל – אבל יש לציין שדריסת רגל אנו שימוש קבוע), ולכן משפחה שנוסעים לבית הוריהם לליל הסדר, ובליל י"ד עדיין ישנים בביתם, לא ישכירו הדירה במכירת י"ג אלא במכירת י"ד, כיון ששינה נחשבת כתשמיש קבוע, אלא עדיף שיסמכו על החת"ס ובנין עולם שמקילין ופוטרם מבדיקה גם לאלו שמוכרים במכירת י"ד, דאל"ה הרי הוא עושה חוכא ואיטלולא מכל המכירה, כשממשיך להשתמש במקומות שכבר מכר.

דינים מיוחדים למוכר או משכיר דירתו לכל ימי החג

בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קל"א) כ' שהקולא שא"צ לבדוק המקומות שמוכר לגוי בי"ד, היינו רק אם לא נשאר שם עד יום י"ד, דהלא אינו יכול להפקיע חיובו שמונח אקרקפתא דגברא למצות בדיקת חמץ, והביא ראיה מהמבואר בשו"ע (סי' תל"ו ס"ג) שאם ישראל יוצא מבית עכו"ם תוך ל' יום לפני פסח, והנכרי יכנס שם לפסח, והישראל יוצא בשיירא ולא יכנס לבית אחר שיתחייב שם בבדיקה, בכל זאת חייב לבדוק בית העכו"ם כדי לקיים מצות ביעור חמץ.

ולכן מי שיוצא מדירתו בערב פסח, ומשכיר כל הדירה לגוי כדי ליפטר מבדיקת חמץ, ישאיר חדר אחד שלא ישכיר כדי לקיים מצות בדיקה בחדר זה (ואע"פ שהרמ"א שם חולק וס"ל דאם הנכרי יכנס לביתו אין הישראל

היוצא ממנו צריך לבדוקו, ע"ש במ"ב סקל"ב הביא מחלוקת בזה), או שישכור מאביו את החדר שישן שם, ויקיים מצות בדיקת חמץ שם.

מכר חמץ כמה ימים לפני פסח ואח"כ קנה חמץ נוסף

מי שמינה את הרב כשלוחו למכור את חמצו לפני פסח, ואח"כ קנה חמץ נוסף, נקלע לספק גדול, דהרי יש פוסקים הסוברים דאין אדם ממנה שליח על דשלב"ל, או על דבר שלא בא לרשותו, כמבואר בנזיר (י"ב): לא משוי אינש שליח אלא במילתא דמצי עביד השתא, וכבר נשאל בשו"ת עונג יום טוב (סי' ל"ח) בזה. יש לציין שכל השאלה היא אך ורק כשיש ספק שמא חלק מהחמץ שקנה עדיין נשאר.

ולכן י"א דלכתחילה ישתדל למנות הרב כשלוחו עוד פעם ביום י"ד (ספר מכירת חמץ כהלכתו פי"ג ס"ז), ובכה"ג יש לייחד מקום נוסף להשכרה לגוי לצורך קנין אגב קרקע (שם ס"ט), ויש לסמוך על עיקר הדין דמהני מינוי שליחות בעל פה וא"צ לחתום ולעשות קנין עוד פעם.

בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"ב סק"ז ד"ה והנראה) כתב, כיון שמשלם לרב עבור טרחתו שימכור את חמצו, דין שלוחו כדין פועל שנשתעבד לו גם על דשלב"ל, ולכן יכול לעשות שליחותו גם על דשלב"ל כשיבא לעולם. ויש עוד סברא להקל עפמ"ש"כ במרכבת המשנה (ה"ל גירושין פ"ו ה"ג), דכשממנה שליח בכתב, נחשב כאילו המינוי מתחדש כל רגע ורגע, וממילא יועיל גם לחמץ שיקנה אחרי שמינהו בכתב.

בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מ"ו) כ' דמהני המכירה על החמץ החדש מדין זכין לאדם שלא בפניו, ואע"פ שהקצוה"ח (סי' רמ"ג סק"ח) כ' דלא אמרינן זכין מאדם להוציא מרשותו אפילו בדבר שהוא זכות לו, שאני הכא דהלא מינה אותו שליח ובודאי ניחא ליה, ובכה"ג ג"כ אמרינן זכין מאדם (ע' דגול מרבבה יו"ד סי' ש"ה סי"י, וחזו"א זרעים לקוטים סי' ו' סק"א, ודרך אמונה תרומות פ"ד ה"א בבה"ל ריש עמוד 116).

מכירת פח האשפה

שאלה חמורה היא החמץ שנמצא בפח אשפה שהוא רכוש של השכנים בבנין המשותף, משום שמה"ת ביטול או הפקר סגי כדי שלא יעבור בב"י וב"י, אבל מדרבנן אינו מועיל דחיישינן שמא יבא לאכלו או שמא אין הביטול בלב שלם, ואמנם מצאנו דמחיצה עשרה מספיק, היינו רק בחמץ עכו"ם שאינו שלו ולא באחריותו, ולכן בפח אשפה שיש לו שותפות בו, ביטול לבד אינו מועיל.

והנה י"א (ע' שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קס"ה, ושו"ת משנה הלכות ח"ד סי' ס"ג, ושו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"ט) שיפקיר את חלקו בפח האשפה בפני שלשה, אבל יש מפקפקין בזה משום שאם ישתמש בו בפסח הרי הוא חוזר וזוכה בו, אא"כ יכוון לא לזכות בו ויבקש רשות מהשכנים להשתמש בפח שלהם (שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רי"א סוף הערה י"ב בשם מרן הקה"י זצ"ל), וי"א שימכור הפח אשפה במכירת חמץ לגוי (שו"ת חלקת יעקב הני"ל), אבל אחרים העירו ע"ז (שו"ת באר משה ח"א סי' מ"א, וח"ג סי' ע"ד) דאם אח"כ ישתמש כרגיל בפח האשפה, אין לך הערמה גדולה מזו, והוי כגוזל חפציו של הנכרי, וי"א (שו"ת תשובות והנהגות הני"ל בשם מרן הקה"י זצ"ל) שאינו צריך לבדוק בפח האשפה, כיון שכותב בשטר מכירה שמוכר לו כל חמץ שבעולם שיש לו, והו"ל חמץ של נכרי, ומה שמונח בפח האשפה הרי זה מחיצה לענין חשש אכילה.

נידונים בהלכות אבילות

לעילוי נשמת

אמי מורתי מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ

נלבי"ע כ"ד טבת תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

עניני חודש ניסן ופסח ויום טוב (א)

בית הקברות בחודש ניסן

כ' ברמ"א (סי' תכ"ט ס"ב) שאין אומרים צדוק הדין בכל חודש ניסן, וי"א שנוהגים שאין הולכים לבית הקברות בכל חודש ניסן (עי' שו"ת מלמד להועיל ח"ב סי' קמ"ה, וקו הישר פמ"ח, ושו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' ס"ה), ומסבירים הטעם שמא יבואו לומר צדוק הדין, ולכן אם חל יארצי"ט בחודש ניסן, מקדימין לעלות לקבר לפני ר"ח ניסן. הגשר החיים (פכ"ט ס"ה ד"ה וכיום) כ' שביארצי"ט, ולשלושים, ולשבעה, עולים לקבר גם בחודש ניסן, אבל כיון שאין לבכות בימים אלו, אם עלולים לבכות, כדאי להקדים לעלות בערב ר"ח ניסן (שו"ת תשובות והנהגות שם). מרן הקה"י זצ"ל הסביר שלא עולים ביו"ט וחוה"מ ור"ח משום שאין הנשמה נמצאת על הקבר בימים אלה, אבל בניסן אין סיבה שלא לעלות (ארחות רבינו ח"א עמוד ש"ה).

מרן הגריש"א זצ"ל חידש, דמי שלא היה בבית הקברות שלושים יום, אינו מברך ברכה על הקברים בחודש ניסן, משום שאין אומרים צדוק הדין בחודש ניסן, וכיון שנוסח הברכה היא "והמית אתכם בדין", יש בזה משום צדוק הדין (ציוני הלכה – אבילות עמוד תרי"ד), אבל הכף החיים (סי' רכ"ד סקמ"ח) כ' בשם פתח הדביר, שיכול לברך ברכה זו גם בשבת, ואין זה בסוג צדוק הדין כלל, וא"כ לשיטתו גם בחודש ניסן יש לברך הברכה.

כ' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' נ"א) עפמ"כ בשו"ת לבושי מרדכי, שאין לעשות הקמת מצבה בחודש ניסן, כיון שבדרך כלל מספידים אז, והדבר מביא לידי בכי, אבל מרן בעל שבת הלוי זצ"ל התיר להקים מצבה בחודש ניסן אם לא יספידו, אבל הוסיף דלכתחילה כדאי להקים את המצבה בערב ר"ח ניסן או בחודש אייר (הובא בבזכרון יוסף צבי עמוד קצ"ט).

הספד בחודש ניסן

כ' בשו"ע (סי' תכ"ט ס"ב) שאין מספידין בחודש ניסן, ומ"מ מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ס"ל דמותר לקרא הספדים הנדפסים (שערי שי"ח עמוד קט"ו), והיינו משום דכל האיסור הוא הספד המעורר לבכי, וא"כ אין סיבה לאסור לקרא דברי התעוררות ומוסר, ובפרט שמבואר בברכות (ו'): דאגרא דהספידא דלויי, ופרש"י להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים, וזה לא שייך במה שקורא הספד, ולפי"ז אם שומע הקלטה של הספדים, פסק מרן הגריש"א זצ"ל דיש להחמיר בחודש ניסן (הובא בשו"ת שבת הקהתי ח"א סי' ר"א), אבל מביאים בשם מרן הגרשז"א זצ"ל דיש להקל לשמוע הקלטה (הליכות שלמה - פסח עמוד י"ח הערה 95).

ש"צ בחודש ניסן

כ' בשו"ע (סי' תכ"ט ס"א) שאין אומרים תחנון כל חודש ניסן, והחוי"כ כ' במקור חיים (שם) שאבל אינו מתפלל לפני העמוד כל החודש א"כ יש לו יארצי"ט, וכן הביא במנהג ישראל תורה (סי' תכ"ט סק"ו) בשם מנהגי פרנקפורט (עמוד קי"ח), אבל למעשה רוב הפוסקים לא הזכירו מנהג זה.

ש"צ במנחה בערב פסח

כ' הגר"א (יו"ד סי' שצ"ט סק"ט) שערב פסח אחר חצות חשיב מועד, דקרא (ויקרא כ"ג ה') חשבו בתוך המועדים, אבל למעשה אינו מועד לכל דבר, ולכן מרן הגרישי"א זצ"ל פסק שמותר לאבל להיות שליח ציבור למנחה בערב פסח (ציוני הלכה – אבילות עמוד תקכ"ד).

מתנה לאשתו לכבוד יו"ט – לבישת בגד חדש ליו"ט

מרן הגרישי"א זצ"ל פסק, דאע"פ שאסור לקנות מתנה לאשתו בשנת האבל, מ"מ מותר לקנות לה בגד לכבוד הרגל כיון שחייב לשמחה (פסחים ק"ט), וממילא הוי כפרעון חוב (ציוני הלכה – אבילות עמוד תל"ז).

אבל יש איסור ללבוש בגד חדש בשלושים על שאר קרובים ומשך י"ב חודש כשהוא אבל על אביו ואמו, אא"כ מי שהוא לבש את הבגד, ובזה נחלקו הדעות, י"א שצריכים ללבוש ב' או ג' ימים (חכמת אדם כלל קס"ה סכ"ב, וקצשו"ע סי' רי"א סי"י), וי"א דסגי אם לובשו יום שלם או לכל הפחות חצי יום (ציוני הלכה – אבילות עמוד תל"ז בשם מרן הגרישי"א זצ"ל).

יש לציין שאם קנו נעליים חדשים (עי' בה"ל סי' תקכ"ט ס"ב ד"ה כפי – שאם אין ידו משגת לקנות מתנה לאשתו ליו"ט, לכל הפחות יקנה לה מנעלים חדשים לכבוד יו"ט), מותר לאבל ללבוש גם כשלא לבשם אחרים לפניו, כיון שאין עליהם שם בגד (פני ברוך עמוד תק"ב בשם גדולי ההוראה, וקיצור דברי סופרים פל"ז הערה מ"ו), וי"א שעדיף לחדשם ע"י אחר אם אפשר (ציוני הלכה – אבילות עמוד תל"ח בשם מרן הגרישי"א זצ"ל).

אונן בבדיקת חמץ

כ' בשע"ת (סי' תל"א סק"א, וכן בפתי"ש יו"ד סי' שמ"א סק"ו) שאונן בליל בדיקת חמץ פטור מלבדוק בעצמו, ולכן ימנה שליח והשליח יברך (כעין המבואר במ"ב סי' רס"ג בהדלקת נרות שבת ע"י שליח), ואם אין לו מי שיבדוק עבורו, יבדוק בעצמו בלי ברכה (דע"ת סי' תל"א סק"א, וגשר החיים עמוד ק"ע), אבל האונן חייב לבטל את חמצו בעצמו (חידושי המטה אפרים הנדפס בסוף שו"ע יו"ד הל' אנינות ס"ח). ואם יש לו חמץ לשרוף, ימנה שליח לשרפו, ולא יצא מפתח ביתו באמצע השבעה.

סעודת הבראה בערב פסח

כ' המ"ב (סי' תע"א סק"ב) שאין מברין האבל בערב פסח, אבל העיר בשעה"צ (שם סק"ו) דהיינו מן המנחה ולמעלה, כדי שיוכל לאכול מצה לתיאבון בלילה, ולפי דבריו הכוונה אחרי שעה עשירית, אבל הוסיף דלמנהגנו שלא לאכול מצה עשירה בפסח ובערב פסח, אין להברות האבל אלא בבוקר בלחם חמץ, בזמן שמותר לאכול חמץ.

נקיון הבית ובדיקת חמץ בימי השבעה

כ' בשו"ע (יו"ד סי' ש"פ סכ"ב) שמותר אפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית בימי השבעה, ולכן כ' הדעת קדושים (סי' שפ"ט סק"א) דכל מה שנהגו לעשות לפני פסח לשמירה ולנקיון הבית, הוי בכלל זה, והיינו משום דכל מה שהוא לצורך אבלו, אע"פ שאינו אוכל נפש, מותר לאבל לעשות בעצמו במעשה הדיוט, ולפי"ז יכול לקיים מצות בדיקת חמץ בעצמו, וא"צ למנות שליח כיון דאין בזה מלאכה כלל.

תענית בכורות לאבל שהוא תוך ה"שבעה"

יש להסתפק מה דינו של בכור שהוא אבל ר"ל תוך השבעה, ורוצה לפטור עצמו מתענית בכורות בערב פסח ע"י סיום מסכת, דהרי אסור לו ללמוד תורה, והיאך ישתתף בסיום.

והנה הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים, האם ההיתר לבכור לאכול, הוא משום שהשתתף בסיום והבין מה שסיימו, או שמא עצם השתתפותו בסעודת מצוה מתירה לו לאכול, ומקילים הכי משום ששורש תענית בכורות אינו אלא מנהג. והנה לגבי אבל באמצע השבעה, פסק הגרי"ש נטנזוהן זצ"ל (דברי שאול יו"ד

סי' שצ"ט סי' ד"ה והנה נשאלתי) דאסור לו ללכת לביהכניס בערב פסח לשמוע הסיום, משום שלא יועיל לו, שהרי הוא אסור בדברי תורה, ולא סגי במה שיאכל מהסעודה, כיון דגוף ההיתר לאכול בסיום בערב פסח הוא סמך קלוש, וכן פסק מרן הגרישי"א זצ"ל (ציוני הלכה - ה' אבילות עמוד תקכ"ד), ולכן היקל הדברי שאול שהמסיים יבוא לבית האבל ויסיים שם, ואע"פ שהאבל אסור בדברי תורה, מ"מ כיון שמקור הדבר של סיום הוא הסוגי' בשבת (ק"י"ט). שאביי אמר עבידנא יומא טבא לרבנן, א"כ הוא היה עושה השמחה כשצורבא מרבנן היה מסיים המסכתא, וממילא גם האבל יכול לעשות יו"ט כדי שישמח המסיים, וממילא גם האבל יוכל לאכול ע"ז, ויש לסמוך ע"ז בדבר שאינו אלא מנהג.

מאיך גיסא, הלקט יושר (הנדמ"ח ח"ב עמוד צ"ח) העיד שאבל אכל בסעודת סיום בבית רבו התרוה"ד, וכן פסק למעשה הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (בהערותיו בסוף הספר פני ברוך), דאע"פ שלא למד, ג"כ יכול לאכול מסעודת המצוה. ולגבי שנה שערב פסח חל בשבת, שמתענים ביום חמישי, פסק מרן הגרישי"א זצ"ל שהאבל יכול לסמוך על הפוסקים שבכורים אינם צריכים להתענות כלל (ציוני הלכה על ה' אבילות עמוד תקכ"ד).

אמנם יש להסתפק, האם האבל יכול לעשות סיום בעצמו על מה שמותר לו ללמוד, כגון על ספר איוב או על ספר איכה עם פרש"י (לפי השיטות שניתן לעשות סיום על לימוד של איוב ואיכה – ע' פנ"י בברכות י"ז. ואכמ"ל). בסידור פסח כהלכתו (פ"ד הערה 21) כ' דנראה שלא יעשה סיום בעצמו אפילו על ספר איוב וכדומה, דאע"פ שמותר לו להשתתף בסיום אחר, מ"מ עיקר השמחה היא הסיום ולא הסעודה ע"ש.

עוד העירו (קיצור דברי סופרים פמ"ב הערה פ'), שאם מסיימים מסכת, וסופו הוא דברי אגדה ויראה, יש להתיר לו לשמוע הסיום כדי שלא יצטרך להתענות.

אונן בתענית בכורות

אונן בערב פסח אינו יכול להשתתף בסיום מסכתא, ואינו דומה לאבל שגם הוא אסור בד"ת, משום שאבל יכול לעשות יומא טבא כשצורבא מרבנן מסיים כנ"ל, משא"כ אונן שפטור מכל המצוות, ולא שייך אצלו סיום, אבל י"א כיון שנחלשו הדורות, יסמוך על השיטות שאכילה מסעודת מצוה פוטר מלצום בתענית בכורות (שו"ת משנת יוסף ח"ט סי' ק"י"ב).

השתתפות בכור שהוא אבל תוך י"ב חודש בסיום בערב פסח

אע"פ שאבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, אסור לו להשתתף בסעודת מרעים, בכל זאת מותר לו להשתתף בסיום מסכת של אחר כדי לפטור עצמו מהתענית בערב פסח. ואמנם הש"ך (יו"ד סי' רמ"ו סקכ"ז), ודגול מרבבה ורע"א (שם סי' שצ"א ס"ב), ופמ"ג (או"ח סי' תמ"ד משב"ז סק"ט) הקילו לאבל להשתתף בסיום, אבל החכמת אדם (כלל קס"ו ס"ב), ודרך החיים, ובית לחם יהודה (יו"ד סי' רמ"ו) בשם הב"ח החמירו, א"כ הוא בעצמו גם למד דאז בודאי יכול להשתתף בסיום. ולמעשה נקטו הפוסקים, שמותר לאבל שהוא בכור לסמוך על המקילים להשתתף בסיום בערב פסח כדי שלא יצטרך לצום.

לעילוי נשמת
 מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
 נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
 ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' ויקהל פקודי – פ' החודש תשפ"ג

זמן ביטול חמץ בערב פסח – לפני חלות המכירה או אחריה

גדר אין ביעור חמץ אלא שריפה

כ' הרמ"א (סי' תמ"ה ס"א) דהמנהג לשרוף החמץ כדי לחוש לשיטת ר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה. ויש לציין, דאע"פ שאנו חוששין לשיטת הפוסקים דאין ביעור חמץ אלא בשריפה כשיטת ר' יהודה, מ"מ כ' הגר"א דאינו אלא חומרא, ולא מעיקר הדין, דהרי שנינו בפסחים (י"ב:). דגם ר' יהודה לא הצריך שריפה אלא שלא בזמנו, ורוב הראשונים פ"י דהכוונה היא דקודם זמנו (לפני חצות) א"צ שריפה, ורק לאחר חצות שהוא מחוייב לבערו מה"ת, אז ס"ל דאין ביעור חמץ אלא שריפה. אמנם להלכה כ' המ"ב (שם סק"ו), דהמנהג שהביא הרמ"א ששורפין את החמץ, היינו אפילו אם שורפו בזמן הראוי, בסוף שעה חמישית.

שריפת חמצו לפני שהרב מוכר את חמצו או אח"כ

והנה זה פשוט שאינו מקיים מצות תשביתו בשריפת חמץ שאינו שלו, ולכן פסק הרמ"א (סי' תל"ד ס"ב) דאין לבטל החמץ בערב פסח ביום עד אחרי ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. לפי סברא זו נראה, דכמו"כ אין לשרוף החמץ אחרי שהרב מכר את החמץ לנכרי, משום שאם מכר כל חמצו, שוב אינו שורף חמץ שלו. אבל לפ"ז יצטרך לשרוף את חמצו לפני שהרב מוכר החמץ לנכרי, אלא דגם בזה יש ריעותא, משום שאחרי שריפת החמץ, הוא מבטל את חמצו ואומר שכל חמצו יהי הפקר כעפרא דארעא, ואם אחר ביטולו ימכור מה שהפקיר, כ' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קי"ט ד"ה אך) הרי חזר וזכה במה שהפקיר.

שיטת הג"ר משולם איגרא זצ"ל שצריך

בשו"ת ר' משולם איגרא זצ"ל (או"ח סי' ל"ט סק"א - הובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' מ"א ד"ה ובספר), פסק שצריך למכור החמץ קודם שיבטל החמץ הידוע, והסביר שאם מוכר החמץ לאחר הביטול, מגלה דעתו שאע"פ שביטלו, בכל זאת חוזר בו מהפקירו וזוכה בו שוב בקנין חצר, וא"כ ע"י מכירת חמצו יש לו רק מכירה בלי ביטול, והרי שיטת התבואת שור (בבכור שור בפסחים כ"א). דמה שהתירו הערמה של מכירת חמץ לנכרי, היא רק משום שמדאורייתא כבר ביטל את חמצו, וא"כ המכירה היא רק הערמה בדרבנן, וקיי"ל דהערמה מהני בדרבנן ולא בדאורייתא (עי' רש"י שבת קל"ט:), ולכן פסק דצריך למכור החמץ קודם שמבטלו, משום שאם ימכור את חמצו אחרי הביטול, נמצא שיש לו רק מכירה בלי ביטול, והמכירה היא הערמה בעלמא כנ"ל. ולכן פסק החת"ס הנ"ל, שימכור את חמצו ואח"כ יבטלו, וכוונתו במה שאמר "כל חמירא דאיכא ברשותי", היינו אפילו בסוף העולם שלא ידע ממנו, הכל יהי הפקר, וא"כ הגוי זכה בהחמץ ממה נפשך, אי מכירה מעלייתא היא הרי הוא שלו, ואם לאו הרי זכה בה מההפקר.

קושי' על חידושו של הג"ר משולם איגרא זצ"ל

במועדים וזמנים (ח"ד סי' רפ"ד) הקשה, מה איכפת לן אי מבטל ואח"כ מוכר, הלוא אפילו המכירה לא חלה, ונתברר שהחמץ היה שלו, הלוא הוא ביטל את כל חמצו, ואין לומר שבמכירה ע"כ חזר בו מהביטול ונתכוון לזכות בחמץ, דאפשר לומר דאנן סהדי שלא נתכוון לחזור בו מהביטול, אלא כדי למוכרו, ולכן אם המכירה לא חלה, הוא עומד בביטול וגילוי דעת שאין רצונו בשום חמץ שלו, וא"כ אפילו אם מבטל קודם, כבר גילה דעתו שאין רצונו בחמץ בפסח, ואפילו אם המכירה לא חלה דהוה הערמה, אז עכ"פ הביטול יחול וגלי דעתו שאין רצונו בחמץ.

עוד העיר דלכאורה אין נ"מ אם מבטל ואח"כ מוכר, או להיפך, משום שהביטול חל תמיד רגע לפני חלות האיסור דווקא, כעין המבואר בהל' שבת (סי' רמ"ו סי"ג), שאם מפקיר בהמתו לפני השבת, ובא אחר לזכות בה קודם השבת, לא זכה, דאמרינן שלא נתכוון להפקירו אלא בשבת גופא, ולא משעת הפקירו, וא"כ הכא נמי בביטול, כוונתו היא שיחול רגע לפני חלות האיסור דווקא, וא"כ אפילו אם מבטל את חמצו ואחר כך מוכרו, לא איכפת לן, כיון שהביטול חל רגע לפני חלות האיסור דווקא וא"ש. אבל מדברי הרמ"א הנ"ל (סי' תל"ד סי"ב) דאין לבטל החמץ בערב פסח ביום עד אחרי ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו, מוכח דס"ל שמיד אחרי הביטול כבר אינו שלו.

אמנם יש מקום לחלק, שאם הוא שורף את החמץ אחרי שביטלו, בזה לא ביטל את ביטולו, אלא אדרבה הוא חיזק אותה, ולכן שפיר אמרינן שהביטול כבר חל מעיקרא, ונמצא ששורף חמץ שאינו שלו, וממילא לא קיים המצוה של תשביתו, אבל במה שמכר החמץ אחרי הביטול, בזה גילה דעתו שלא התכוון לבטלו אלא סמוך לזמן איסורו, ולא מה שמכר, וממילא שפיר חל.

קושי' על מנהגינו בשריפת חמץ וביטולו

אבל יש להעיר, דבמכירת חמץ היום, כותבים בשטר שהוא מוכר את כל החמץ שיש לו, בין אם הוא ברשותו ובין אם אינו ברשותו, ולפ"ז כשהרב מוכר את חמצו, הרי כל חמץ שיש לו בעולם, בין אם הוא ברשותו ובין אם אינו ברשותו, הרי הוא מכור לגוי, וא"כ אם יבטל החמץ רק אחרי שהרב מכרו לגוי - כדי להרויח שמכירתו לא תהיה הערמה בדאורייתא - בדרך כלל נוהגים לבטל החמץ אחרי השריפה, ואם הוא שורף את חמצו רק אחרי שהרב מכר את חמצו, אינו מקיים מצות שריפה בחמץ שלו, ואלא מאי, נאמר שעל ידי שריפת החמץ הוא מגלה דעתו שאינו חפץ במה שכבר מכר לגוי, הרי זה תמוה ביותר, אב"א דמהיכ"ת שיכול לבטל את המכירה שנעשתה בשבע קנינים המועילים, ואב"א אפילו אם נאמר שהוא מבטל את המכירה, אבל כל הסיבה שנוהגים למכור החמץ לגוי, הוא משום שאין אנחנו סומכים על הביטול שאחרי השריפה לבד, שמא לא יבטלנו בלב שלם, ואם תאמר שבזה ששורף את החמץ הוא מגלה דעתו שרוצה לבטל את המכירה, זה בודאי אינו רוצה.

ובכל זאת אפשר י"ל, דרק החמץ שהוא לוקח כדי לקיים מצות שריפת חמץ, ע"ז הוא מבטל המכירה, קשה טובא מהני תרי טעמי הנ"ל, אב"א דמהיכ"ת שיכול לבטל את המכירה שנעשתה בשבע קנינים המועילים, ואב"א אפילו אם נאמר שהוא מבטל את המכירה על החמץ הזה, אבל גם אחרי ששורף את חמצו, לפעמים זורקים לחמים לתוך השריפה ואינו נשרף משום שכולם מהפכים כל מה שנמצא בשריפה, וכי תימא שהוא סומך על הביטול שמבטל אחרי השריפה, הלא קיי"ל דאין אנחנו סומכים על הביטול לבד שמא לא יבטלנו בלב שלם.

עצת הג"ר דניאל פרוסניץ זצ"ל היאך יכול לקיים מצות שריפת חמץ

מרחן החת"ס זצ"ל הביא (הגהות על השו"ע סי' תמ"ח מ"א סק"ח), שהגאון ר' דניאל פרוסניץ זצ"ל יעץ לו שהחמץ שמצא בליל בדיקת חמץ, יתן לחבירו במתנה ע"מ להחזיר, ואח"כ ימכור חמצו לגוי, ואח"כ חבירו

יחזיר לו החמץ שנתן לו במעמ"ל, ושוב ישרוף החמץ בחמץ שלו שלא נמכר לגוי, ויבטלו אחרי השריפה, וכי מרן החת"ס זצ"ל דהיא עצה נכונה.

אבל למעשה בזמננו אין המנהג כן, משום שזו עצה לת"ח בלבד, דשמה לא ימצא חבירו בשעת הביעור, ועוד, הרי חבירו ג"כ מוכר את כל חמצו ע"י הרב, ונמצא שכל חמץ שיש לו מוכר לגוי בו בזמן שהחמץ של חבירו נמכר לרב, וא"כ היאך יכול להחזיר לו החמץ שקיבל במעמ"ל, הרי הוא מכרו לרב, אלא אפשר י"ל, כיון שקיבל החמץ הזה במעמ"ל, הרי אינו רוצה למוכרו לגוי, ולכן מותר לו להחזירו למי שנתנו לו במעמ"ל. אבל גם זה אינו כ"כ פשוט, דאם החמץ לא ישרף כולו, יעבור בעל החמץ בב"י כיון שאין סומכים על הביטול לבד.

עצת השבט הלוי לבטל החמץ פעמיים

בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קי"ב) כתב דהמנהג הוא כמש"כ בשו"ת חת"ס, לבטל החמץ אחרי המכירה, דאולי לא נעשית המכירה כהלכה, ואינה מועילה לא מדאורייתא ולא מדרבנן, ובפרט המכירה הכללית, והביטול אח"כ מהני עכ"פ מה"ת, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, וזה הדרך המובחר מדורות. ואמנם ראיתי מי שכתב דהסיבה ששורף ומבטל אחרי המכירה, היא משום שהגוי אינו מכוון לקנות החמץ שהצניעו ע"מ לשורפו, ואין דעתו ע"ז כלל, אבל הדבר תמוה ביותר דהרי בלשון השטר כתוב מפורש שמוכר לגוי "כל חמץ שיש לו, גם החמץ שלא פירט בשטר".

מכירת החמץ ע"י הבתי דינים באופן שחלות המכירה תהיה בסוף הזמן

ולמעשה מה שנהוג בזמננו בהרבה בתי דין, שהם מוכרים את החמץ, וחלות זמן המכירה היא בסוף זמן של היתר מכירה בערב פסח, ואין לומר דבמכירה זו מגלה דעתו שאינו רוצה בביטול, דהתינח אם הוא בעצמו עושה מעשה מכירה אחרי שביטל את חמצו, בזה גילה דעתו שאינו רוצה בביטולו, אבל היות וממנה הרב כשליח, וכותב שטר הרשאה זמן רב לפני ששורף ומבטל את חמצו, א"כ לא עשה מעשה אחרי הביטול להראות שכוונתו לחזור ולזכות בחמצו, וצ"ל דהמכירה תחול על הצד שביטולו לא יהי' כהוגן (ודלא כמו שהבאנו לעיל בשם ר' משולם איגרא זצ"ל), וע' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' מ"א) שכי' דכל מי שמוסר הרשאה לב"ד עושה הכל על דעתם, שהמכירה תחול באופן המועיל אפילו אם כבר ביטל בין הזמן שחתם ההרשאה להזמן שהב"ד מכרו את החמץ, ולמעשה כתב שם שמהיות טוב יבטל עוד פעם בסוף שעה חמישית שאז זמן מכירת חמץ בב"ד, ואחרי שכבר מכרוהו מגלה דעתו שאם לא חל המכירה מאיזה טעם שיהיה, הוא מבטלו, ואם עדיין לא מכרוהו, אע"פ שלא הועיל כלום בביטולו כיון שכבר ביטל קודם המכירה, אבל לא הזיק כלום.

האם ראוי לכתוב בשטר מכירה שהחמץ העומד לשריפה אינו כלול במכירה

והנה י"א (ע' בספר מכירת חמץ כהלכתה פ"ד סכ"ה בשם הקונטרס קלח בן איזוב סי' כ"ה) שיש לכתוב בפירוש בשטר הרשאה וכן בשטר מכירה, שהחמץ המיועד לשריפה אינו בכלל המכירה, ויכתוב שמוכר כל חמצו חוץ מהעשרה פתיתין חמץ שייחדתי בו מצות שריפה אינם בכלל המכירה (מסתמא כוונתו שגם יכתוב "וכל חמץ שארצה לשרוף"), וכן כתוב בטופסי שטרות של מרן בעל שבט הלוי זצ"ל, ואמנם יש שהעירו ע"ז, דיש חסרון של מכירה על דבר שאינו מסויים, וזה לא מהני לשיטת הרמב"ם, אבל הערוה"ש (ח"מ סי' רמ"א ס"ח) כתב דהיינו רק כאשר חסר בסמיכות דעת, ושאיני בנד"ד שהנכרי יודע מה שקונה ע"ש, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' רצ"ג) מה שהעיר בזה, וכתב "חוששני שקלקולו רב מתיקונו, וקשה לנו לשנות ממנהגי אבותינו בשטר מכירה, שלא נהגו לשנות ולכתוב", והנה אותם שכותבים בשטר המכירה לנכרי שחלות הקנין והמכירה תחול בשעה מסויימת סמוך לזמן איסור הנאה, ממילא כל מי ששרף את חמצו קודם לכן, קיים מצות ביעור חמץ כדת וכדין.

זהירות במצות שריפת חמץ

מכיון שהרמ"א (סי' תל"ד ס"ב) פסק דאין לבטל החמץ בערב פסח ביום עד אחרי ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו, ממילא צריך להקפיד שלא יבטל את חמצו עד שיודע שהוא כבר נשרף, ולא כמו הממהרים בערב פסח, שזורקים את חמצם לתוך האש, ומיד אח"כ מבטלים אותו, עוד לפני שהוא נשרף, משום שכשביטלו, תו אינו שלו, ונמצא שלא קיים מצות תשביתו בשריפה. ולפי"ז אין לזרוק לחמים שלמים לתוך האש, משום שלוקח הרבה זמן עד שהם נשרפים (ולפעמים הם לא נשרפים עד זמן רב אחרי סוף זמן ביעור חמץ), ואפילו אם מפרר את חמצו, מ"מ אם יש לו הרבה חמץ, ימתין מלבטלו עד שידע בבירור שהוא כבר נשרף. עוד כ' הפוסקים (שו"ת באר משה ח"ה סי' קכ"ב, הליכות שלמה פ"ו ס"י), שצריך להקפיד לא לשפוך נפט על האש בזמן שריפת החמץ, משום שהוא פוסל את החמץ מאכילת כלב, וממילא אינו מצווה בשריפתו, ויפסיד מצות "תשביתו" בשריפה.

מצות תשביתו בשריפת חמץ השכם בערב פסח כשעדיין נשאר חמץ בביתו

יש להסתפק האם מקיים מצות "תשביתו" כששורף חמץ השכם בערב פסח, ועדיין נשאר חמץ בביתו לבני משפחתו, והנה לכאורה י"ל דספק זה נ"מ גם לגבי מצות תשביתו, במי שצריך לצאת לעבודתו או לאפות מצות בערב פסח השכם בבוקר, ויחזור רק בחצות היום, ובני ביתו יאכלו חמץ אחרי שהוא כבר שרף את חמצו, וכשיגמרו לאכול, הם ישרפו החמץ שנשאר לפני סוף זמן שריפת חמץ, דיש להסתפק אם מקיים מצות תשביתו כששורף חמץ בערב פסח השכם בבוקר אע"פ שעדיין נשאר חמץ בביתו, דהרי בזמן ששורף את חמצו, אין ביתו מושבת מחמץ.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' ק"כ) כ' דאמנם יש סברא לומר דיסוד מצות תשביתו הוא, להשבית החמץ באופן שע"י השבתתו לא ישאר לו חמץ בכלל, וממילא לא יעבור בב"י, ולפי"ז אינו מקיים המצוה אלא בכזית אחרון, אבל שוב צידד לומר שמקיים עיקר המצוה בשוא"ת (פי' שלא יהא לו חמץ מחצות), ומ"מ כיון דכתיב "תשביתו" שהוא לשון עשיה, פשיטא דצריך לעשות משהוא לפני חצות, אע"פ דאין זה עיקר המצוה, ולפי"ז אפילו אם עיקר המצוה הוא שהחמץ יהא מושבת בביתו, מ"מ מקיים מצוה בעלמא בכל כזית שמשבית. אבל הביא שמרן הקה"י זצ"ל נטה לומר שמקיים המ"ע בכל כזית וכזית כמו בנותר, ולא דווקא בכזית אחרון, ובערב פסח מקיים מצוה בכל כזית וכזית שמבער.

ולכאורה היה מקום להביא ראיי' לשיטת מרן הקה"י זצ"ל, שאין המצוה דווקא בהשבתת הכזית האחרון, דהרי כשחל ערב פסח בשבת, שורף את חמצו בערב שבת, אע"פ שעדיין יש לו חמץ ברשותו לסעודת שבת, וא"כ כיון שמקיים מצות תשביתו כבר בעש"ק, הרי מוכח שאפילו אם לא ביער כל חמצו, ג"כ מקיים מצות תשביתו, ולמעשה כבר נחלקו גדולי האחרונים בזה כמו שיתבאר.

נידונים בהלכות אבילות

לעילוי נשמת

אמי מורתני מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ

נלב"ע כ"ד טבת תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

עניני חודש ניסן ופסח ויום טוב (ב)

מתי מפסיק השבעה בערב פסח

כ' החכמת אדם (כלל קס"ט ס"ג) שאבל תוך שבעה אינו נוהג מנהגי אבילות בערב פסח אחר חצות, ומותר אז בנעילת נעליים ובישיבה על כסא, כיון שהוא כיו"ט לכל דבר, ואמנם יש שהחמירו בזה (הגר"ש גאנצפריד זצ"ל בלחם הפנים על הקצשו"ע סי' ר"כ ס"ד, ושו"ת דברי יציב יו"ד סי' ר"מ), ופסקו דאין להקל לפני חצות רק

בדיני אבילות של השלושים (פני שחל ערב פסח בין השבעה לשלושים), אבל רוב הפוסקים הקילו כשיטת החכמת אדם (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' קע"ג, ומרן הגרשז"א זצ"ל בהליכות שלמה פסח פ"ח ס"ו, ושו"ת אבן ישראל ח"ז סי' כ"ג).

כ' בשו"ע (סי' תקמ"ח ס"י) שאסור לו לרחוץ עד הלילה (פ"י המ"ב סקל"ח אפילו בצונן, כיון שיכול לרחוץ בצונן בליל יו"ט), וכן נקט הרמ"א שם, והמ"ב (שם סקמ"ב) כ' בשם הש"ך ומ"א שהמנהג להקל בזה כמבואר ברמ"א בהל' שמחות (יו"ד סי' שצ"ט ס"ה), אבל הוסיף שהא"ר החמיר דאין להקל לרחוץ בחמין בערב יו"ט, ועי' במטה אפרים (סי' תרכ"ה ס"ד) שפסק שמותר לו לטבול במקוה צונן (כחומרת הא"ר), אבל למעשה המ"ב הנ"ל כתב שהמנהג להקל כשיטת הרמ"א וש"ך, ובבה"ל (סי' תקמ"ח ס"י ד"ה דהא) כ' דהרוצה לסמוך להקל, בודאי אין מוחין בידו, ונ"מ גם לגבי טבילה, וכבר העיר האלף למגן על המט"א (שם סק"יח), שיש עוד הרבה פוסקים המקילים כשיטת הש"ך דמותר לו לרחוץ גם בחמין, וממילא ה"ה שיכול לטבול בחמין.

בכל זאת אם הקבורה היתה בערב פסח אחר חצות, יש מחמירים שאינם נועלים נעליים, וגם יושבים על הקרקע לשעה אחת, ואע"פ שרוחצים וטובלים במקוה לכבוד הרגל, מ"מ משנים קצת ברחיצה (מרן בעל שבט הלוי זצ"ל בקובץ מבית לוי ח"ד עמוד כ"ו, ועי' בהליכות שלמה שם סק"ט).

רחיצה ותספורת וכיבוס בערב פסח לאבל תוך השלושים

אבל על שאר קרובים שהוא בתוך השלושים, מותר לו להסתפר לפני חצות בערב פסח (אבל על אביו ואמו אסור לספר עד שיגערו בו חבריו, ואפילו אם פגע בו הרגל לאחר שלושים יום, אסור לו להסתפר עד שיעבור שיעור גערה – ג' חדשים – או שיגערו בו חבריו – שו"ע יו"ד סי' שצ"ט ס"ד), ואילו רחיצה בחמין מותרת לכל אבל, גם לאבל על אביו ואמו, מיד אחרי חצות (מ"ב סי' תקמ"ח סקל"א).

כיבוס בערב פסח לאבל תוך השלושים

המ"ב (שם) גם התיר לכבס אחרי חצות, והוסיף דלפי הרמ"א לא יכבס עד סמוך לערב (מ"ב שם סקל"ז) כדי שיהא ניכר שהוא משום כבוד הרגל (מ"ב שם סקל"א). אבל לכאורה צ"ע, דכמו שמותר להסתפר דווקא לפני חצות משום איסור מלאכה אחרי חצות בערב פסח, א"כ יש להחמיר גם בכיבוס אחרי חצות משום איסור מלאכה כמבואר במ"ב (סי' תס"ח סק"ז), והסביר מרן הגרשז"א זצ"ל דצ"ל דכוונת המ"ב שמותר ללבוש בגד המכובס מיד אחר חצות, דלגבי זה אמרין שבערב פסח פקעה אבילות דשלושים מיד אחר חצות (שש"כ פס"ה הערה רמ"ה – אבל צ"ע לפמ"ש"כ המ"ב שם סקל"ב שתספורת וכביסה אסור בלילה, ולכן יעשה סמוך לערב, וע"כ התם הכוונה לכיבוס גופא, וי"ל דהתם מיירי בערב יו"ט רגיל ולא בערב פסח, ועי' מש"כ בזה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צ"א סקכ"ו ד"ה ולכן).

תספורת לאבל תוך י"ב חודש בערב הרגל

כ' בשו"ע (יו"ד סי' ש"צ ס"ד) אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו אסור בתספורת עד שיגערו בו חבריו, והרמ"א כ' שיש פלוגתא בשיעור גערה, ונוהגים בג' חדשים. לפ"ז כ' הפוסקים, דגם בערב הרגל, אם עדיין לא עברו ג' חדשים, אסור לו להסתפר אם עדיין לא גערו בו.

נטילת צפרניים בערב פסח

מעיקר הדין, אבל תוך שלושים יכול ליטול צפרניו בערב פסח (כמו שמותר להסתפר ולכבס בגדיו וכו'), כיון שפסח מבטל השלושים (ערוה"ש יו"ד סי' שצ"ט ס"ג, ושו"ת דבר משה סי' פ"א), וי"א שגם לפי השיטות המחמירות באבל על אביו ואמו שצריך גערה כדי ליטול צפרניו, מ"מ במקום חשש חמץ בלוע, או מי שהושכר ללישת המצות, מותר ליטול צפרניו ע"י אחר משום חשש חמץ (פני ברוך סי' י"ט ס"ח בשם השד"ח, ודברי סופרים סי' ש"צ סקמ"ד בשם שו"ת חיים ביד).

הסיבה בליל הסדר

כ' המ"ב (סי' תע"ב סק"ג) אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלושים על שאר קרובים (כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל) אף שהוא חייב בהסיבה, מ"מ הנכון שלא יסב על מטה כבודה וכלולה, אלא יסב בשינוי קצת, דהיינו על מטה וכו' אחד תחת מראשותיו, או על ברכי חבריו.

אבל בלבישת קיטל בליל הסדר

כ' ה'ת"ז (סי' תע"ב סק"ג) דהטעם שלובשים הקיטל בליל הסדר הוא כדי שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה, ולכן לובש בגד של מתים.

נחלקו הפוסקים אם אבל תוך י"ב חודש לובש הקיטל, דמצד אחד ה'ת"ז הנ"ל וח"י (שם) ושו"ע הרב (שם ס"ד) פסקו שהאבל ילבש הקיטל משום שעיקר טעם לבישתו הוא משום בגד מתים ולא משום חירות, אבל מאידך גיסא הבי"ח והמ"א ס"ל שלא ילבוש הקיטל משום שלבו כבר נכנע דיו מחמת אבלותו, וסיים המ"ב (שם סק"ג) בשם הח"א דהלבושו אין מוחין בידו.

בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ס"ו סק"ג) הביא שבסידור יעב"ץ ועוד אחרונים כתבו, דאדרבה זה יעורר אבילותו ביו"ט כשיזכור ויראה בעצמו השינוי שאינו לובש הקיטל, והוי קצת כעין אבילות בפרהסיא כשיושב בליל הסדר עם בני ביתו והקרואים לשולחנו, כיון שנהגו העולם ללבוש הקיטל אז, ונהגו אבלים ללבוש הקיטל גם מטעם שמחת יו"ט כדי שלא לשנות מאחרים, וכן נקטו מרנן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ט ארחות הלכה ס"ק קל"ו) והגרש"א זצ"ל (ציוני הלכה – אבילות עמוד תקכ"ה), דהמנהג בזמנינו שאבל תוך י"ב חודש לובש הקיטל בליל הסדר.

אמירת הלל בליל הסדר לאבל שלא התאבל לפני יו"ט

כ' המ"ב (סי' ת"פ סק"ב) דמי שארע לו אבל ביו"ט, ולא נהג אבילותו לפני יו"ט, מ"מ גומר את ההלל – פי' בליל הסדר, דמקור דבריו הוא בחק יעקב (שם סק"א), ושם כ' מפורש דמיירי בליל הסדר.

אמירת ההגדה באונן בליל פסח

כ' המ"ב (סי' תקמ"ח סק"א) בשם המ"א, שאונן ברגל אסור בדברי תורה כיון שאסור בשמחה, ומבואר בדבריו דס"ל הכי גם ביו"ט ראשון או בלילה שאין הדרך לקבורו, ובשעה"צ (סקט"ז) כ' שאמירת הגדה של פסח הוא בגדר תלמוד תורה, כיון שיש בה מדרשי מקראות, ולכן כתב הפמ"ג (סי' ת"פ משב"ז סק"א) שאחר יקרא את ההגדה והאונן ישמע ממנו (ואין זה נחשב אבילות בפרהסיא אפילו אם יש שם אחרים, משום שבהרבה מקומות נוהגין שאחד מהמסובין אומר ההגדה והאחרים שומעין), ומ"מ אם אין שם אחר שיכול לומר ההגדה, פשיטא שיאמר בעצמו כיון שהיא מ"ע מה"ת, אבל בשעה"צ (סי' תקמ"ח סקט"ז) כתב, כיון שהדגול מרבבה ובגדי ישע חולקים על המ"א, והקשו מהיכ"ת יהיה פטור מתלמוד תורה בזמן שאינו יכול לקבור את מתו, לכן לא העתיק האי חומרא שהאונן לא יאמר ההגדה בעצמו (וצע"ק שהשעה"צ לא הביא הפמ"ג הנ"ל).

מנהגי אבילות ביו"ט כשקבר את מתו בחוה"מ

הקובר את מתו בתוך הרגל (בין ביו"ט ובין בחוה"מ), לא חל עליו דיני אבילות ברגל (שו"ע סי' תקמ"ח ס"א), ומ"מ דברים שבצנעא נוהגים (שם ס"ד), ולכן אסור לרחוץ בחמין (מ"ב שם סקט"ז), והיינו פניו ידיו ורגליו, אבל רחיצת כל גופו אסורה גם בצונן (יו"ד סי' שפ"א ס"א), ונחלקו הפוסקים אם מותר בתלמוד תורה, ומ"מ אינו כדאי להעלותו לתורה למנחן הקרואים (מ"ב סי' תקמ"ח סקט"ז).

אבילות לקרובי האבל כשהמת נקבר בחוה"מ

מ"ן הגרשז"א זצ"ל הסתפק אם הדין של "המתאבל עליו מתאבל עמו" (כגון נכדים של הנפטר), נוהג בחוה"מ כשקברו הנפטר בחוה"מ, כיון שהאבל רק נוהג אבילות בצנעא, ונ"מ לגבי רחיצה בחמין ושאר מיני שמחה, ונשאר בצ"ע (שש"כ פס"ה הערה קע"ב). אבל בכל אופן, אחרי יו"ט, הקרובים צריכים להתאבל עמו עד אחרי שבת (פת"ש יו"ד סי' שצ"ט סק"ד בשם שו"ת שיבת ציון, וציוני הלכה – אבילות עמוד רכ"ז בשם מ"ן הגרש"א זצ"ל).

רחיצה לכבוד שביעי של פסח כשקבר את מתו בחוה"מ

כ' בשו"ע (סי' תקמ"ח ס"ד) דאע"פ שהקובר את מתו ברגל לא חלה עליו אבילות, מ"מ דברים שבצנעא אסורים, ולכן רחיצה בחמין אסורה, אבל המהרש"ל (יו"ד סי' שפ"ט) היקל ברחיצה לכבוד יו"ט אחרון, וכן פסק מ"ן הגרש"א זצ"ל למעשה (ציוני הלכה – אבילות עמוד שע"ג), וי"א דה"ה לכבוד שבת חוה"מ (הגר"ש דבליצקי זצ"ל בהערותיו בסוף הפני ברוד).

יזכור בשנה ראשונה

נחלקו הפוסקים אם אבל על אביו ואמו, אומר "יזכור" בשנה ראשונה לאחר פטירתם:

י"א שימנע, משום דעלול לעורר בכי ולגרום בלבול וצער ביו"ט לציבור ולהם, ועוד שהמתים נדונים למעלה בשנה ראשונה, ולפי הטעם הזה כי בשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' נ"ב) דבשנה מעוברת יש להקל בחודש העיבור כיון דאין דנים אותם יותר. ולהנהגים כן, נחלקו הפוסקים אם האבל גם צריך דצאת מביהכניס בשעת יזכור. הקצשו"ע (סי' קל"ג סכ"א) כי דנוהגין שאבל על אביו ואמו בשנה ראשונה לאחר פטירתם, גם יוצא מביהכניס בשעת יזכור, אבל התוס' חיים (על הח"א ה' שבת כלל ז' סק"ד) ומרן החזו"א זצ"ל ס"ל, דאמנם אינו אומר "יזכור", אבל א"צ לצאת מביהכניס (דינים והנהגות פי"ח ס"ג).

לפי מנהג זה, מי שאביו נפטר בשנה זו, ואמו נפטרה לפני יותר משנה, אינו נמנע מלומר "יזכור" בעד נשמת אמו, אבל אינו מזכיר נשמת אביו בשנה ראשונה.

מאיך גיסא הפמ"ג בה' חוה"מ (סי' תקמ"ז א"א סק"ב) וכן בגשר החיים (פרק ל"א סי' ב' או ז') כתבו שאומרים "יזכור" גם בשנה ראשונה, ובאג"מ (יו"ד ח"ד סי' ס"א סק"י) כי דאמנם יש קצת טעם להנהגים שלא להזכיר נשמות בשנה ראשונה, דיש לחוש שיבכה מאחר והמת אינו משתכח מן הלב עד אחר י"ב חודש, אבל בכל זאת אין למחות במי שרוצה להזכיר נשמות אביו ואמו בשנה ראשונה, משום דאדרבה הנכון עמו.

מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה – תפלה פט"ז סק"ח) ס"ל, כיון שהפוסקים הסוברים שלא לומר יזכור הוא משום שעלול לבוא לידי בכיה יתירה שתפריע לשמחת החג, א"כ מי שיודע שיכול להתגבר על עצמו ולא יגיע לידי כך, יאמר יזכור גם בשנה ראשונה.

ניחום אבלים ביו"ט וחוה"מ

כ' המ"ב (סי' רפ"ז סק"א) בשם המ"א, לא יפה עושין אותם שכל ימי השבוע אין הולכין לנחם אבלים, רק בשבת, ומ"מ אם מנחם אבל בשבת (וה"ה ביו"ט - כגון שנפטר המת ביו"ט, דאם מת לפני יו"ט, כניסת החג מבטלת את השבעה), אומר "שבת" (או יו"ט) היא מלנחם ונחמה קרובה לבא" (שש"כ פס"ה הערה ק"פ). ואמנם מבואר בשו"ע (סי' תקמ"ח ס"ו) שמנחמים אבלים ביו"ט ובחוה"מ, אבל למעשה, כי בגשר החיים (פ"כ אות ה' סק"ב) אין נוהגים לנחם אבלים בשבת ויו"ט.

אם מנחם אבלים ביו"ט, כי בשו"ע (סי' תקמ"ח ס"ו) שאין צריכים לנחמו שבעה ימים אחר הרגל, מנין הימים שניחמוהו ברגל, והמקו"ח (שם) כי דשוגין המון עם ומנחמים כל ז' שאחר הרגל, אבל למעשה מרן הגרשז"א זצ"ל אמר שהמנהג הוא, שמנחמים כרגיל כל השבעה שאחרי יו"ט, אבל הוא מסופק אם זה מנהג ותיקין (שש"כ פס"ה הערה קפ"א).

ביקורי חג

אסור לאכול סעודת מריעות אצל אחרים, אפילו ביו"ט שהוא זמן שמחה (דברי סופרים סי' שצ"א סקט"ז), ומ"מ כי בגשר החיים שביו"ט וחוה"מ מותר לבקר אצל אחרים שרגילים לבקר אצלם במועד, משום שאם לא ילך הוי אבילות בפרהסיא, אבל י"א שאין להקל בזה, דאינו נחשב כאבילות בפרהסיא, כיון דכמה וכמה פעמים יש עיכובים, וממילא אינו נחשב פרהסיא אם לא ילך לבקר אצלם (קיצור דברי סופרים פמ"א הערה ס"ח).